

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce**

Bakalářská práce

2018

Michal Dubovic

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce**

Charitativní a sociální práce

Michal Dubovic

*Použití konceptu duchovního posouzení podle
Davida R. Hodge v kontextu slovenské sociální
práce s osobami bez domova*

Bakalářská práce

vedoucí práce: ThLic. Jakub Doležel, Th.D.

2018

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedl v seznamu literatury.

V Olomouci, dne 23. března 2018

Michal Dubovic

Poděkování:

Tímto bych chtěl poděkovat panu ThLic. Jakobovi Doleželovi, Th. D., za cenné rady a náměty, kterými mne v průběhu tvorby této práce vyváděl ze slepých uliček a otevíral nové obzory. Poděkovat bych chtěl také všem ostatním, kteří se na procesu tvorby mé práce podíleli. Rodině, přátelům a zejména Aničce, za její trpělivost a podporu.

ÚVOD	5
1 POSOUZENÍ ŽIVOTNÍ SITUACE KLIENTA	7
1.1 Definice posouzení životní situace klienta	7
1.1.1 Cíle sociální práce	9
1.1.2 Přístupy k posuzování životní situace klienta	10
1.2 Dimenze posouzení životní situace klienta	13
2 DUCHOVNÍ POSOUZENÍ SITUACE KLIENTA	15
2.1 Spiritualita.....	16
2.2 Náboženství	17
2.3 Význam duchovního posouzení pro sociální práci	18
2.4 Důvody pro nezbytnost duchovního posouzení v sociální práci podle Davida R. Hodge	20
2.5 Stav profesní přípravy sociálních pracovníků v duchovní oblasti	24
3 KONCEPT DUCHOVNÍHO POSOUZENÍ PODLE DAVIDA R. HODGE	25
3.1 Stručné duchovní posouzení.....	25
3.2 Podrobné duchovní posouzení	27
3.2.1 Připomínky pro používání nástrojů duchovního posouzení	27
3.2.2 Duchovní historie.....	28
3.2.3 Duchovní Mapa Života	31
3.2.4 Duchovní Ekomapa	33
3.2.5 Duchovní Genogram	35
3.2.6 Duchovní Ekogram	36
3.2.7 Implicitní duchovní posouzení	36
4 BEZDOMOVECTVÍ	39
4.1 Klasifikace bezdomovectví	39
4.2 Příčiny a důsledky bezdomovectví.....	40
4.3 Charakteristika sociální práce s lidmi bez domova na Slovensku	41

4.4	Duchovní stránka v sociální práci s lidmi bez domova	43
5	VÝZKUMNÉ PROVEDENÍ KONCEPTU DUCHOVNÍHO POSOUZENÍ PODLE DAVIDA R. HODGE	45
5.1	Cíl výzkumu	45
5.2	Volba metodologie výzkumu	46
5.2.1	Popis výzkumné metody - kvalitativní.....	46
5.2.2	Popis typu výzkumu - kvalitativní evaluace	47
5.2.3	Popis techniky sběru dat - zúčastněné pozorování.....	49
5.2.4	Popis metody výběru vzorku - účelový výběr	49
5.2.5	Popis metody zpracování kvalitativních dat	50
5.2.6	Popis metody analýzy kvalitativních dat	51
5.2.7	Etická opatření.....	52
5.3	Průběh výzkumu.....	53
5.3.1	Průběh výzkumu celkově.....	53
5.3.2	Průběh jednotlivých sezení	55
5.4	Výsledky výzkumu	58
5.4.1	Ochota oslovených osob účastnit se duchovního posouzení	58
5.4.2	Hodnocení vlivu provedení duchovního posouzení ze strany zúčastněných osob	59
5.4.3	Objevení informací významných pro sociální práci.....	61
5.4.4	Dispozice zúčastněných osob k provedení grafických nástrojů duchovního posouzení.....	63
5.4.5	Vliv neujasněné vlastní spirituality výzkumníka.....	64
5.4.6	Shrnutí výsledků	65
5.4.7	Diskuze – Implikace výsledků pro sociální práci	65
	ZÁVĚR.....	71
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	73
	SEZNAM POUŽITÝCH TABULEK.....	77
	SEZAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	78

Úvod

Trend pomáhajících profesí, ať už se jedná o sociální práci, zdravotnictví, psychologii a tak dále, inklinuje ke komplexnímu pojetí člověka, kdy do procesu pomoci začíná být zahrnován zřetel na fyziologický, psychologický, sociální a právě také duchovní lidský aspekt. V sociální práci se, především ze západních zemí, rozvíjí akceptace duchovní stránky člověka jakožto nedílné součástí celostní pomoci, jejíž význam je pro zdraví a spokojené fungování jedince nezastupitelný. Jedním z průkopníků konceptu duchovního posouzení je americký univerzitní profesor David R. Hodge, který se tématem úzce zabývá, popisuje, proč je duchovní rozměr v sociální práci nepostradatelný a ve svých publikacích nabízí konkrétní nástroje pro jeho použití v praxi. Z nich ve své práci čerpám a pokouším se je zasadit do místního prostředí, neboť na území České a Slovenské republiky je téma duchovního posouzení v rámci sociální práce značně neprobádanou oblastí. Mnozí autoři se o něm zmiňují pouze okrajově, přičemž v praxi se s uceleným konceptem duchovního posouzení situace klienta lze setkat jen minimálně.

Tématem mé bakalářské práce je *"Použití konceptu duchovního posouzení podle Davida R. Hodge v kontextu slovenské sociální práce s osobami bez domova"*. Cílem mé práce je pomocí kvalitativního výzkumu zjistit, jaké se objeví benefity a bariéry pro použití konceptu duchovního posouzení podle Davida R. Hodge na poli sociální práce s lidmi bez domova na Slovensku. Takto mohu přiblížit a osobně vyzkoušet aktuální trend přístupu k posouzení situace klienta ze západních zemí na Slovensko, konkrétně na pracoviště Gréckokatolické charity v Prešově a pokusit se nalézt přínosy, které koncept skýtá pro sociální práci a zábrany, na něž lze při jeho použití narazit. Pro svou práci jsem zvolil strategii kvalitativního výzkumu, pomocí něhož mohu koncept osobně otestovat a sbírat přímé informace o jeho použitelnosti, abych ve výsledku stanovil hypotézu o míře potenciální možnosti jeho zapojení do sociální práce s lidmi bez domova. Takto bych chtěl otevřít otázku, je-li možné a patričné pro sociální pracovníky na Slovensku tento koncept duchovního posouzení používat a proč. Také bych díky výsledkům této práce mohl přispět k rozměru výzkumných dat sesbíraných k tématu duchovního posouzení na území Česka a Slovenska, což rozšíří základnu pro rozhodování o jeho použitelnosti a užitečnosti v našich zemích.

Celá tato práce se skládá z pěti částí. V první části teoreticky popisují posouzení životní situace klienta jakožto úkon sociálních pracovníků. Ve druhé části na něj zasazují koncept duchovního posouzení situace klienta a rozvádím důvody, proč je vhodné se duchovním posouzením v sociální práci zabývat. Třetí částí mé práce je popis samotných nástrojů konceptu duchovního posouzení podle Davida R. Hodge a ve čtvrté části následuje vymezení problematiky lidí bez domova spojené s duchovním rozměrem. V páté části poté popisují samotný cíl mého výzkumu, výzkumnou otázku, zvolenou metodologii použitou pro naplnění cíle, která vychází od autorů Miovského a Dismana, stejně jako u výzkumu Tomasze Gierczuszkiewiczze, na jehož práci bych chtěl navázat. Dále pátá kapitola obsahuje průběh výzkumu a výsledky výzkumu. Tuto pátou, již praktickou část mé práce završuji diskusí nad spojením výsledků výzkumu se sociální prací.

K práci zaměřené na použití duchovního posouzení podle Davida R.Hodge mne motivovala bakalářská práce pana Tomasze Gierczuszkiewiczze, který obdobný výzkum uskutečnil v České republice. Jemu děkuji za připravení orné půdy a vyšlapání cesty v tomto směru. Při přípravě svého výzkumu jsem použil jeho vzor, rady a zkušenosti a v diskuzi výsledky našich dvou prací porovnávám.

1 Posouzení životní situace klienta

V první kapitole popíši proces posouzení životní situace klienta, který tvoří stěžejní pilíř samotné praxe sociální práce a také slouží jako východisko k použití duchovního posouzení. Využiji poznatky z časopisu Sociální práce a dále informace od autorů Navrátila, Janebové a Musila, jež jsou českými experty na zmíněnou oblast. Mezi zahraniční autory patří Donald Schön, Stanley Grenz a Sally Holland. Množství odborné literatury pojednávající o posouzení životní situace je v České Republice i ve Slovenské Republice nedostatečné s ohledem na důležitost, jakou téma zaujímá pro kvalitní provádění sociální práce (Navrátil, 2007, s. 73).

1.1 Definice posouzení životní situace klienta

Posouzení životní situace jedince je klíčovým úkonem, jež spadá do kompetencí sociálního pracovníka. Koncept vzniká začátkem 20. století prvními odbornými texty souvisejícími se sociální prací, jimiž jsou díla M. Richmondové a F. Hollisové (Navrátil, Janebová a kol., 2010, s. 9), které bývají označovány za jedny ze zakladatelek sociální práce jakožto společensko-vědní disciplíny.

Posouzení životní situace klienta je proces, při kterém sociální pracovník hledá celou pravdu o situaci klienta, na základě které se může pokusit o určení nejvhodnějších metod a způsobů, jak jeho situaci zlepšit (Navrátil a kol., 2010, s. 12). Podle Watsona a Westové (2006, dle Navrátil, 2007, s. 73) je cílem posouzení porozumění klientově situaci a následné nacházení možností, jak zasáhnout a situaci společně s klientem vyřešit.

To znamená, že se sociální pracovník snaží dostat ke všem skutečnostem ohledně života klienta, které jsou s problémem, kvůli kterému klient přišel do služby, spjaty. Jednoduše řečeno, je první nezbytné zjistit, proč je klient v situaci, kdy se musí odkázat na sociální služby a jaké stránky jeho života nejsou v pořádku, aby mohl společně s pracovníkem vykonat kroky směrem k nápravě těch skutečností, které klientův problém způsobují.

Navrátil (a kol., 2010, s. 9-10) píše: "V jistém ohledu je totiž posouzení zárodečnou buňkou všech aktivit sociálního pracovníka." Dodává také, že podle

Parkera a Bradleyové (2007) je posouzení v podstatě součástí celé spolupráce mezi pracovníkem a klientem, kdy posouzení samo o sobě nestojí zvláště pouze na začátku samotné práce s klientem, nýbrž se neustále promítá do všech procesů a aktivit, které jsou v rámci dalších činností s klientem vykonány až do samotného ukončení intervence, což významu zmíněného procesu připisuje vysokou důležitost a hodnotu. Na tom se shoduje i Watson a Westová (2006, dle Navrátil, 2007, s. 73), kteří posouzení popisují jako "jádro každé dobré praxe, které zaujímá širokou škálu činností".

Milnerová a O'Byrne (2002 dle Navrátil a kol., 2010 s. 10) píše, že posouzení slouží mimo efektivní konečnou intervenci i jako prostor pro komunikaci a sdílení, jež skýtá možnost odkrýt nové potenciály v oblasti určení životního směru. Tím mají autoři na mysli to, že posouzení samo o sobě působí již jako částečná intervence či terapie.

Od posouzení životní situace klienta se tedy dále odvíjejí všechny aktivity, kterými klient se sociálním pracovníkem společně procházejí. Z tohoto důvodu je logicky nutné, aby bylo posouzení provedeno co nejkvalitněji, jak ostatně Navrátil (a kol., 2010) akcentuje.

Proces posouzení životní situace klienta se v rámci historie vyvíjel a způsob, jakým bylo posouzení prováděno, jaké informace pracovníka zajímaly a jakým způsobem s nimi pracovník zacházel, se s postupem času a vývojem teorií sociálních, zdravotnických a psychologických věd měnil (Navrátil, 2012; Janebová R., M. Smutek a kol., 2008).

V samotné podstatě úkon posouzení životní situace klienta je a vždy byl součástí procesů pomoci druhé osobě v nouzi, které jsou dnes v rámci uspořádání společnosti řazeny do odvětví sociální politiky. Pro vysvětlení samotného pojmu je tedy možné vycházet z teorie sociální politiky, potažmo sociální práce jako takové. Objasnění jejich soudobých cílů nám pomůže se lépe orientovat v kontextu, v němž k posouzení životní situace klienta dochází a lehce nám i přiblíží důležitost zakomponování duchovní stránky člověka do sociální práce. Z tohoto důvodu v následující kapitole krátce popíši jeden z cílů sociální práce, ze kterého budu ve své práci vycházet.

1.1.1 Cíle sociální práce

Cíle sociální práce nám mohou více ozřejmit, proč by správně mělo v každé praxi sociálního pracovníka docházet k posouzení životní situace klienta. Definicí, co je cílem sociální práce, existuje celá řada, jež se také v průběhu historie vyvíjela a je velmi zajímavé, jakým způsobem. Nicméně pro účely a rozsah této práce zmíním pouze jednu z možných variant vysvětlení cíle sociální práce, která je u nás a ve světě aktuální a o kterou se budu v celém textu opírat.

Cílem sociální práce je podle řady autorů (Navrátil, 2000; Sheafor, Horejsi a Horejsi, 2000) a také podle Národní asociace sociálních pracovníků¹ (NASW, 1973), podpora jednotlivců, skupin a komunit ve zdravém sociálním fungování. S tím také souvisí pomoc při nastolování podmínek ve společnosti, které tento cíl umožňují (dle Matoušek a kol., 2007, s. 184)

Sociální fungování je mnohoznačný pojem, který Bartlettová (1970) vysvětluje jako interakci mezi jednotlivcem a prostředím, kdy jedinec usiluje o zvládnutí životní situace, jež může být problémová a jež je obvykle vyvolána tlakem okolního prostředí. Vznikají tedy dvě důležité instance sociálního fungování, jimiž jsou za prvé dovednosti jedince zvládat určité situace a za druhé míra požadavků kladená prostředím. S touto definicí se shoduje řada jiných autorů, například Longres (1995), který sociální fungování vnímá jako schopnost jednotlivce zvládat očekávání k němu přidružená statusem a rolí takovým způsobem, aby si udržel sociální pohodu. Barker ve slovníku sociální práce, který vydala Národní asociace sociálních pracovníků (NASW, 1995) uvádí definici sociálního fungování jako dovednost člověka naplňovat svou roli ve vztahu k okolí i k sobě samému. To zahrnuje naplňování lidských potřeb, které se skládají z "tělesných aspektů (jídlo, přístřeší, bezpečí, zdravotní péče a ochrana), osobní naplnění (vzdělání, odpočinek, hodnoty, estetika, náboženství, dosažení úspěchu), emocionální potřeby (pocit sounáležitosti, vzájemná péče, společenství) a adekvátní sebepojetí (sebedůvěra, sebeúcta a osobní identita)." Nejvýznamnějším úkolem sociálních pracovníků je poté pomáhat jednotlivcům, skupinám a komunitám nastolit zdravou schopnost sociálního fungování (dle Matoušek a kol., 2007, s. 185-186).

¹ Profesionální organizace sdružující sociální pracovníky ve Spojených Státech Amerických

Zmíněné definice staví člověka do vzájemného vztahu s prostředím, kdy se jednotlivec či skupiny snaží naplnit vlastní potřeby při přejímání rolí, které na ně klade vnější svět. Pokud se to nedaří, přichází na řadu sociální pracovníci, kteří by v úkolu sociálního fungování měli pomoci, ať už posílením lidských dovedností, či úpravou požadavků nastolovaných prostředím. Pro sociálního pracovníka je nezbytné provádět posouzení životní situace klienta z toho důvodu, aby byl schopen postihnout zdroj, oblast, ze které pramení problém klienta. Nyní se můžeme vrátit a blíže se zaměřit na prvotní krok sociálního pracovníka při výkonu pomáhající profese, jímž je posouzení životní situace klienta.

1.1.2 Přístupy k posuzování životní situace klienta

Časopis Sociální práce/Sociálna práca (1/2007, s. 117) doporučuje sociálním pracovníkům postupovat při posuzování životní situace klientů určitým způsobem. Nastihuje, že by po sobě měly následovat kroky příprava, zjišťování, reflexe, tvorba individuálního plánu a provedení intervence. Tyto jsou skrze celý čas protkány zamyšlením se nad volbou teoretického přístupu, který pro případ pracovník využije.

Základní možné teoretické přístupy uvádí Navrátil a kol. (2014, s. 221). Jsou jimi přístupy Psychodynamické, Humanistické, Existenciální, Kognitivní modely, Rodinná terapie, Antiopresivní přístup, Komunitní, Ekosystémové, Advokacie, Zmocňování, Úkolově orientovaný přístup, Kognitivně-behaviorální, Řešení problémů a Systémová teorie.

V následující části textu se budu zabývat pouze kroky samotného zjišťování a reflexe, kdy probíhá sběr a třídění dat o situaci klienta. Tuto část považuji za užitečnou k porozumění podstaty jak obecného posouzení situace klienta, tak hlavně duchovního posouzení, kterým se budu zabývat podrobněji ve druhé kapitole.

Způsob, jakými sběr dat provést, jaké informace pracovníka zajímají a podle čeho je vhodné tyto ohodnotit, se v průběhu času vyvíjel v souladu s vývojem doby, s vývojem nazírání společnosti na povahu pravdy a způsobu, jak jí poznat (Navrátil a kol., 2010). Ve svém textu se nebudu zabývat historickým vývojem, ale uvedu pouze dva základní aktuální pohledy, které z historie vyústily a jsou pro vědomí o samotném provádění posouzení v současné době podstatné, protože diametrálně rozlišují a odhadují, jaké informace budou pro pracovníka při provádění

posouzení životní situace klienta klíčové. Autorka Hollandová (2004, dle Navrátil, 2008 s. 24) popisuje dva základní nejaktuálnější směry, kterými se k tomuto procesu přistupuje. Těmi jsou posouzení jako "vědecké pozorování" a posouzení jako "reflexe".

1.1.2.1 Posouzení jako vědecké pozorování

Tento druh posouzení vychází z objektivistického hlediska, jež poznává pravdu jako objektivní hodnotu, které se lze dobrat nezávislým přístupem, měřením, vážením a dalšími technikami, které spadají především k přírodním vědám. V sociální práci se lze podle objektivistického hlediska dostat k datům například pomocí dotazníků a škál, pozorováním a nezaujatým rozhovorem (Navrátil, 2008, s. 14). Posouzení jako vědecké pozorování má tedy v sociální práci za úkol získat tvrdá data o životě klienta, z nichž nalézá přímé, nezpochybnitelné souvislosti s problémy, které se u klienta objevují (Navrátil, 2008, s. 18). Podle Hollandové (2004, dle Navrátil, 2008, s. 19) sociální pracovník v průběhu posouzení vystupuje jako neutrální pozorovatel, který se má zdržet jakéhokoliv vnášení vlastních emocí do procesu posouzení s cílem získat veškerá tvrdá data, která lze o situaci klienta zjistit, aniž by je ovlivnil vlastními pocity, které mohou narušit objektivitu informací.

Vesměř je tedy tento druh posouzení životní situace klienta založený na nalézání objektivních příčin a důsledků, které v životě klienta hrají roli. Přístup se straní emocionální angažovanosti pracovníka, neboť subjektivním přístupem může být narušena objektivita získaných informací. Ideální je poté moment, kdy pracovník nashromáždí dostatek informací, které jednoznačně a jasně ukazují, kde se nachází a odkud pramení hlavní problém klienta a těmito může svá rozhodnutí o následné intervenci, vedoucí k vyřešení problémů, podložit.

1.1.2.2 Posouzení jako reflexe

Posouzení jako reflexe vychází z konstruktivistického pojetí skutečnosti, které se k pravdě staví jako k pojmu, který je lidmi neustále utvářen v sociálních interakcích. Konstruktivismus neuznává dané a zákonitě platné podoby podstaty lidských jistot, nýbrž staví se k pojmům a realitě jedince jako k takové, kterou si člověk sám vytvoří v rámci jazyka, který zná a v rámci osobního výkladu pojmů, který zastává (Navrátil, 2008, s. 17). Posouzení jako reflexe klade vysoký důraz na interpretaci, jíž každý sociální pracovník nevyhnutelně prochází, když sbírá jakákoliv data o klientovi, i ta tvrdá. Jednoznačné informace o klientovi mohou být ve stejném

obraze interpretovány více sociálními pracovníky různě, což vnáší do procesu posouzení nejistotu a tím pádem nezbytnost reflexe (Navrátil, 2008, s. 20). Reflexí se v tomto pojetí rozumí soustavné ujasňování, přehodnocování a opětovné přezkoumávání pracovníkových domněnek, pocitů a předpokladů. To vede k utváření užšího vztahu mezi klientem a pracovníkem, neboť pracovník vyjadřuje své pocity a domněnky, ujasňuje si své a klientovy emoce, čímž se snaží dojít k porozumění klientova výkladu.

Tento proces spíše než k vystavení informací, na nichž stojí jasný problém klienta, k ustavičné snaze o porozumění životního příběhu. Klient, jako hlavní znalec své osobní pravdy, si ujasňuje, kde se problém v jeho životě nachází a s pomocí reflektujícího a v celé situaci angažovaného pracovníka zjišťuje, co je a co není podstatné s ohledem na cíl spolupráce se sociálními službami (Navrátil, 2008, s. 21).

Posouzení jako reflexe je tedy v podstatě způsob práce s klientem, při němž se pracovník angažuje celistvě jako osoba i se svými emocemi, názory a nápady. S těmito pracovník vystupuje na povrch a společně s klientem a ostatními odborníky je reflektuje. To umožňuje oběma stranám spolupráce dostat se k bližšímu vztahu, jež přispívá k hlubšímu poznání klientova smýšlení a klientově pravdě. Pracovník se snaží o pochopení celé situace z pohledu klienta, neboť důležitým faktorem při posuzování problémů a zdrojů v situaci klienta jsou především významy, jež on sám připisuje událostem.

Navrátil (Navrátil a kol., 2010, s. 23) uvádí, že mnoho sociálních pracovníků využívá výhody obou těchto přístupů. Důvodem takovéto syntézy jsou totiž na jedné straně nezbytnosti ve formě tvrdých dat (měření, objektivita), které musí sociální pracovník předkládat různým autoritám, jako jsou například spolupracovníci, soudy, jiní profesionálové, lékaři, právníci a podobně. Na druhé straně pracovníci přirozeně inklinují k individuálnímu vztahu s klientem, k reflexivitě, k objasnění svého úsudku, což automaticky spíše k hlubšímu poznání příčin a motivů, ovlivňujících nežádoucí situaci. I když se mohou oba póly, tedy objektivismus a konstruktivismus, na kterých jsou dvě zmíněná východiska založena, jevit jako zcela odlišné, je možné je integrovat a vzájemně propojit. To je podle Navrátila (2008, s. 22, 24) závislé na kontextu situace, v níž se pracovník nachází a na požadavcích, jež jsou na něj

kladeny. V konečném výsledku je ale pro vyvození závěru a určení rozhodnutí, jak pokračovat dál, sociální pracovník vždy vystaven oběma těmito pólům a z obou by měl čerpat to užitečné a funkční, co nabízejí.

1.2 Dimenze posouzení životní situace klienta

Pro pochopení smysluplnosti cíle mé práce, jímž je ohodnotit přínosnost použití konceptu duchovního posouzení podle Davida R. Hodge na poli sociální práce s lidmi bez domova na Slovensku, je nezbytné si uvědomit, do jaké míry vůbec posouzení životní situace člověka sahá v rámci toho, jak komplexní je člověk bytostí. Jeho problémy nemusejí a často nejsou na první pohled zřetelné.

Tomu napovídá například definice zdraví podle světové zdravotnické organizace (WHO), dle níž je člověk multi-dimenzionální bytostí, jelikož zdraví v současné době definuje jako „stav fyzické, psychické a sociální pohody, ne pouze absence nemoci“. Z této definice je zřetelné, že člověk není pouze fyzická schránka, ovšem je nutno na jeho zdraví pohlížet i v souvislosti s psychickou a sociální pohodou. Tuto definici doplňují dvě velmi významné české autorky Svatošová (2008, s. 14) a Mastiliaková (2010, s. 11), ještě o stránku duchovní či estetickou².

Pracovníci z různých odvětví péče o zdraví člověka jsou čím dál tím víc vyzíváni, aby do své praxe zakomponovali pohled na člověka jako na celostní bytost, jejíž jednotlivé stránky, ať už biologické, psychologické, sociální a také spirituální, se navzájem ovlivňují (Hodge, 2006, s. 317). To lze pozorovat například v ošetrovatelství, kde k tématu celostního přístupu k člověku hovoří Mastiliaková (2010, s. 10). Ta píše o požadovaném přístupu zdravotních sester k pacientům, jelikož obsáhla psychika, kterou Mastiliaková dělí na část kognitivní, emocionální a duchovní a zároveň také soma, kam spadá biologická a fyziologická oblast, jsou vzájemně propojeny a cokoliv co působí negativně či pozitivně na jednu z nich, působí tak i na ostatní. Mastiliaková (2010, s. 31) píše, že „tělesné potíže jsou konečným produktem psychosociálního stresu“. Dodává

²MUDr. Marie Svatošová je česká lékařka, vůdčí osobnost hospicového hnutí v České republice a zakladatelkou prvního českého hospice, která obdržela několik významných ocenění za zásluhy i z rukou prezidentů České Republiky.

Dagmar Mastiliaková, Ph.D., působila mnoho let v klinickém ošetrovatelství a nyní se jako přední odborník věnuje vzdělávání zdravotních sester.

také, že působení stresu ze kterékoliv z výše zmíněných oblastí může vést až k reálnému poškození tkáně. Zdůrazňuje tedy, že je důležité snažit se v rámci péče o zdraví uspokojovat tělesné, sociální, emocionální, kognitivní a duchovní potřeby člověka.

Pro ukotvení nutnosti sociálního pracovníka zabývat se vícero dimenzemi člověka je nutné se opět vrátit za prvé k cílům sociální práce jako takové, které jsem uvedl v první kapitole této práce. Definice cílů utváří podklad pro šíři a hloubku rozsahu pomoci člověku a tedy i s ní spjatého posouzení, které zahrnuje i duchovní potřeby člověka. Za druhé je nutnost zabývat se při práci s klientem všemi jeho složkami dána kodexem sociálních pracovníků (Sociální pracovníci, Etický kodex [online]), který ukládá sociálním pracovníkům snahu o rozpoznání všech aspektů života člověka, tedy i aspektu duchovního. Dále etický kodex NASW jasně vymezuje (UAF, NASW Code of Ethics, [online]) jednotlivé standardy, jimiž ukládá sociálním pracovníkům povinnost zabývat se komplexním přístupem k člověku, do něhož se řadí i duchovními zájmy klientů (1.05c), vyvarování se zneužití moci v rámci duchovních témat při práci s klienty (1.06b), zabránění diskriminace v rámci duchovní sféry práce s klientem (4.02) a chování pracovníků v souladu s prevencí diskriminace, nadvlády a zneužívání s ohledem na duchovní tematiku (6.04d).

Z definice zdraví v kombinaci s cílem sociální práce a usměrněním etických kodexů vyplývá, že sociální pracovník je postaven před úkol, kdy má ve svém popisu práce řešit problémovou situaci celostní bytosti člověka se všemi jeho aspekty. Podle cíle sociální práce a definice zdraví člověka lze rozdělit zdraví a potřeby člověka na dimenzi fyzickou, psychologickou, sociální a duchovní. Etické kodexy poté přikládají význam tomu, aby se sociální pracovník zabýval komplexně všemi stránkami klienta, což ukazuje na nutnost provést posouzení situace klienta s ohledem na dimenzi fyzickou, psychologickou, sociální a duchovní.

Ve své práci senebudu konkrétně zabývat všemi jednotlivými složkami člověka, ale v rámci rozsahu a cíle své práce, jímž je ohodnotit benefity a bariéry pro použití konceptu duchovního posouzení podle Davida R. Hodge na poli slovenské sociální práce s lidmi bez domova, se zaměřím podrobně na oblast, která je v dnešní době sociálními pracovníky velmi často opomíjena, jejíž vliv je však na zdraví a fungování jedince ve společnosti významný. Tou je duchovní stránka člověka.

2 Duchovní posouzení situace klienta

První kapitolu jsem věnoval posouzení životní situace klienta jako takovému, ve druhé kapitole navážu užším pohledem zkoumajícím konkrétní složku při provádění posouzení situace člověka a to složku duchovní. Začnu definicí duchovního posouzení, navážu pohledem na dva klíčové pojmy, jimiž jsou spiritualita a náboženství a kapitolu zakončím důvody, kterými různí autoři podporují významnost duchovna při léčbě a pomoci člověku, čímž ukazují na nutnost se v rámci sociální práce touto oblastí zabývat.

Tématem mé práce je použití konceptu duchovního posouzení podle Davida R. Hodge v kontextu slovenské sociální práce s osobami bez domova. Stěžejní pilíř celé stavby je tedy koncept duchovního posouzení. Ten se objevuje nejen v sociální práci, nýbrž i v dalších profesích, jako například v psychologii nebo v ošetrovatelství. Tématem duchovního posouzení a jeho integrace do sociální práce se ve velké míře zabývá americký odborník, univerzitní profesor David R. Hodge, z jehož děl budu ve své práci nejvíce vycházet.

Duchovní posouzení v sociální práci a jinde je proces odkrývající informace ze sféry spirituality člověka, které mohou mít vliv na průběh poskytování služby (Hodge, 2013, s. 223). Vycházíme-li z teorie posouzení situace klienta, jemuž jsem věnoval první kapitolu své práce, je výklad procesu posouzení duchovní stránky člověka podle Hodge (2006, s. 318) lépe srozumitelný, hovoří o něm jako o procesu shromažďování, analyzování a slučování duchovních a náboženských informací do jednoho specifického rámce. Duchovní posouzení tedy zkoumá dvě složky, spiritualitu a náboženství. Hodge (2013, s. 223) také vyjasňuje, že provedení duchovního posouzení, jakožto součásti celostního posouzení člověka, vede k ucelenějšímu a hlubšímu holistickému poznání a pochopení klientovy reality, což ve výsledku nastavuje pevnější základnu pro dílčí rozhodování a další intervenci.

V následující části textu chci hlouběji prozkoumat definici spirituality a náboženství, jež jsou klíčové pojmy protkané celým tématem. Duchovní posouzení se podle Hodge (2006, s. 318) zabývá právě těmito pojmy.

2.1 Spiritualita

Spiritualita je pro mnoho sociálních pracovníků a pro širokou veřejnost chápána různě (Hodge & McGrew, 2006, Gallup & Jones, 2000, dle Hodge 2013, s. 224). Pro mnoho lidí je spiritualita ústředním bodem pro chápání světa okolo sebe sama, načež náboženství je vůz, skrze který se spiritualita projevuje (Pargament, 1993, dle Hodge, 2003, s. 5). Tento výrok se dá přiblížit k definici Emmonse (1999, dle Křivohlavý 2006, s. 160), jež popisuje spiritualitu jako projev vztahu člověka k cílům, které si určil jako ty nejvyšší a nejhodnotnější ve svém životě. Emmons charakterizuje spiritualitu takto: „Spiritualita není jen zcela určitý a tematicky ohraničený, v osobnosti člověka osamocený a jen nějaký dílčí soubor přesvědčení nebo praktických kroků v životě člověka, ale integrální stránka každodenního života.“

Říčan (2003, s. 255, dle Křivohlavý, 2006, s. 160) charakterizuje spiritualitu jako prožitky a projevy slov a činů lidí, které pramení z hledání posvátnosti. Prožitky jsou v tomto smyslu chápány jako osobní zkušenosti při kontaktu s tím, co člověk považuje za nejhodnotnější, nejvýznamnější a nejdůležitější ve svém životě.

Spiritualitu Carroll, Sermabeikian a Spero (1997, 1994, 1990 dle Hodge 2003, s. 14) popisují jako vztah k Bohu, či jinému konečnému nositeli ultimátna či transcendentna. Oním ultimátním činitelem může být například Alláh pro Muslimy, posvátné texty pro Buddhisty a tak dále. Vztah s tímto ultimátnem poté v člověku rozvíjí pocit významu, smysluplnosti a úkolu v životě, přičemž rodí do charakteru člověka úrodu ve formě altruismu, lásky a odpuštění. To má za následek změnu vnímání světa, přírody, vesmíru, druhých, onoho ultimátního činitele a sebe sama.

Výstižný popis spirituality, z něhož budu především vycházet v této práci, nabízí Hodge, Koenig a Pargament (2001, 2012, 2007, dle Hodge 2013, s. 224), kteří chápou spiritualitu jako spojení člověka s tím, co vnímá jako svaté či transcendentní. K tomu dodává Canda & Furman a Crisp (2010, 2010, dle Hodge 2013, s. 224), že v tomto případě může být spiritualita viděna jako přirozený, základní lidský pud, směřující k transcendentnímu významu, smyslu života, jež obnáší spojení se sebou samým, s druhými a s konečnou realitou.

2.2 Náboženství

Naproti tomu náboženství, onen vůz pro spiritualitu, jak jím bylo nazváno na začátku podkapitoly, Canda (1997) a Carroll (1997) popisují jako část vyvěrající ze spirituality, jež je v podstatě institucionalizované vyjádření vnitřní osobní reality ve formě rituálů, symbolů, různých praktik a významů. Carroll (1997) říká, že náboženství a spiritualita bývají často označovány za stejný pojem, nicméně pravdou je, že jsou to pojmy odlišné, které se překrývají (dle Hodge, 2003, s. 14).

Náboženství v minulosti ve velké míře zaujímal pozici instituce, která takzvaně *pečuje o duši*, jak jí popisuje Weber (1998, dle Matoušek a kol., 2007, s. 41). Tím myslí instituci, jež svými pravidly a příkázáními spěje k vytvoření a vypěstování mravnosti, etiky a ctnosti člověka a mezi lidmi, tím pádem napříč celou společností. Myslím si, že pokud je spiritualita vztah k posvátnému, či prožitky nejvyšších hodnot, nebo to, co člověku dává nejvyšší smysl, je logické tvrdit, že náboženství je potom sepsaná a skupinou stvrzená forma této stránky života člověka, obohacená o rituály a praktiky, jež směřuje lidi k docílení oněch nejvyšších hodnot. Náboženství v tomto smyslu může obsahovat soupis, jež objasňuje, co je na světě oním ideálním cílem a jakou cestou se k němu dostat.

Matoušek (a kol., 2007, s. 15) definuje náboženství jako víru v mocnosti, jež přesahují každodenní život a také jej ovlivňují. Lidé v takovéto mocnosti od pradávna věří a snaží se s nimi komunikovat. Hlavní cíl je poté u různých náboženství odlišný, ale obecně jde o porozumění a soulad s přírodou, druhými a celým kosmem. Mocnosti totiž existovaly ještě dříve než člověk a přesahují jej. Člověk se snaží o harmonii se záměrem, který byl na svět vložen právě tímto přesahem, transcendentně. Existuje více druhů náboženství, z nichž hlavní dvě odvětví Matoušek rozebírá. První větví je monoteismus, což je víra v jednu svrchovanou mocnost, která je jediným prvotním hybatelem světa. Druhou polyteismus, v němž existuje mocností více a člověk se k nim různě přiklání. Pro náboženského člověka je hlavní víra v naprostou odevzdanost a poddanost ať už prvotnímu, či prvotním hybatelům tohoto světa.

Koenig (2008, s. 11, dle Oxhandler, Ellor, 2017, s. 3) definuje náboženství jako systém víry a praktik pozorovaný komunitou, podporovaný rituály, které

slouží k uvědomění si, uctívání, komunikaci či posunu k posvátnému, božskému, ke konečné realitě.

Jiné krátké a pro mou práci výstižné objasnění pojmu náboženství nabízí mnozí autoři (Hodge, 2001; Joseph, 1988; Stanard, Sandhu & Painter, 2000, dle Hodge, 2006, s. 318), kteří popisují náboženství jako vyjádření duchovního vztahu, který spojuje jednotlivce s morální komunitou, která sdílí podobné zážitky z transcendentní reality.

Pro úplnost obou termínů, tedy spirituality a náboženství, chci dodat ještě tvrzení Candy (2016, s. 15-16), který uvádí, že spiritualita může být vyjádřena jak už religiózně, tedy skrze náboženství, tak i non-religiózně. Zároveň na veřejných místech, či v soukromí. Naproti tomu náboženství vždy obsahuje dílčí zkušenosti na jedné straně jednotlivců a na druhé straně skupiny, kam jednatel patří a to jak pro jednotlivce náležejícího k určité religiózní skupině, tak i pro skupinu samotnou. Náboženství je tím pádem spjato se sdílenými prožitky a zkušenostmi, načež spiritualita může být ryze osobní.

2.3 Význam duchovního posouzení pro sociální práci

Mnoho odborníků potvrzuje význam duchovního posouzení pro kvalitní výkon pomáhající profese (Canda & Furman, 1999; Carlson, Kirkpatrick, Hecker & Killmer, 2002; Prest, Russel & D'Souza, 1999; Sheridan & Amato-von Hemert, 1999; dle Hodge, 2006, s. 317). Důležitým faktem inklinujícím k zapojení práce s duchovní stránkou člověka do procesu pomoci je ustanovení největší zdravotnické akreditační organizace ve Spojených státech, jíž je Spojená komise pro akreditaci zdravotnických zařízení (ve zkratce JCAHO). Tato organizace akredituje většinu tammích státních nemocnic a další tisíce programů a organizací, jež se zabývají zdravotní a psychologickou pomocí. Také průběžně spolupracuje s NASW. Právě JCAHO již od roku 2001 požaduje zavedení duchovního posouzení do každodenní praxe v u ní akreditovaných zdravotnických zařízeních, jako jsou nemocnice, domovy s pečovatelskou službou, střediska pečující o osoby s různými druhy závislostí a jiné (Hodge, 2006, s. 317).

Narůstající zájem o integraci duchovního posouzení do poskytování sociálních a jiných služeb souvisí s tím, že mimo vlastní zkušenosti mají

profesionálové z různých oblastí sfér péče o zdraví člověka vědecké důkazy, které potvrzují, že duchovní stránka má podstatný vliv na lidské zdraví. Koenig, King a Carson (2012, dle Hodge 2013, s. 223) píše, že roste uvědomění si důležitosti spirituality při podpoře zdraví a pohody člověka. Důvody k tomuto tvrzení můžeme nalézt například u Prof. Jara Křivohlavého, který ve svém článku Křesťanství a zdraví (2001) shrnuje publikace mnoha světových autorů na téma vztahu religiozity a zdraví. Zde zjišťujeme, že religiózní lidé oproti non-religiózním jednoznačně vykazují lepší kvalitu duševního zdraví, přičemž byla u těchto lidí zjištěna nižší míra četnosti sebevražd, sklonů k delikvenci, závislosti na alkoholu a jiných drogách, nižší množství rozvodů, depresí a důsledků vyplívajících ze stavu mentálního zdraví. Tato zjištění jasně navozují na sociální práci, ve které jsou zmíněná společensky škodlivá jednání a také neduhy zdraví často součástí problémů klienta. Konkrétně jsou tyto znaky velmi typické pro cílovou skupinu lidí bez domova.

Prof. Křivohlavý ve své práci uvádí například studie Koeniga (1997) ve kterých objevuje propojení spirituality s péčí o tělo člověka. Podle Koenigovy studie existuje přímý vliv víry na tělesné zdraví, kdy například křesťané chápou své tělo jako "Chrám ducha svatého" a tím pádem se spíše vyvarují škodlivých činností, jako jsou užívání drog, alkoholismus či provozování nevhodných sexuálních praktik. Na druhou stranu více dbají o dodržení kladných zdravotních návyků, mezi něž autor řadí například důsledné užívání předepsaných léků doktorem. Také se zmiňuje o nepřímém vlivu víry na tělesné zdraví, jímž rozumí "vliv sociální opory a sociálního života křesťanských společenství, lepší stav duševního zdraví ovlivněný vírou a jeho sekundární vliv na činnost srdce, krevní tlak, rakovinu žaludku a imunitní činnost."

Tyto studie prokazují, že existuje vliv duchovního života na fyzické zdraví, ale i na psychiku a společenské jednání člověka. Závislost mezi duchovnem a zdravím, pramenící z vědeckých údajů nastolených výše zmíněnými studiemi, by se dal popsat slovy Candy (2016, s. 15), který říká, že zdravá spiritualita podporuje jedince v jeho osobní integritě, celistvosti, radosti, nacházení smysluplnosti života, míru, respektu k druhým a v dalších blahodárných aspektech života. Na druhé straně se může člověk projevat i spiritualitou nezdravou. Ta vede k názorům, postojům a pohnutkám, které mohou být škodlivé jak pro člověka samotného, tak i pro jeho okolí, jako například pocity viny, studu a bezmocnosti, které nejsou podmíněny skutečností. Takto

pokroucená spiritualita může vést jedince až k diskriminaci, útlaku a násilí, jež jsou také domény výkonu sociální práce.

2.4 Důvody pro nezbytnost duchovního posouzení v sociální práci podle Davida R. Hodge

David R. Hodge (2003, s. 6-8) uvádí čtyři oblasti důvodů, kterými se snaží pozdvihnout důležitost zakomponování duchovního posouzení do každodenní praxe sociálních pracovníků a jiných pomáhajících profesionálů. V krátkosti tyto čtyři oblasti, jimiž jsou porozumění klientova světonázoru, respekt vůči klientově autonomii, objevení a vyzdvižení klientových silných spirituálních stránek a ukotvení vlastní praxe v profesní etice, popíši a otevřu prostor pro jejich srovnání s českou a slovenskou praxí sociální práce.

Hodge (2003, s. 5) říká, že porozumění klientova základního světonázoru je nepostradatelnou součástí poskytování efektivní služby orientované na klienta, neboť, jak již plyne z definic spirituality popsanych výše, spiritualita je pro mnoho jedinců ústředním bodem pro chápání světa okolo nich a chápání sebe sama. Pro mnoho klientů je důležité porozumět vlastní spiritualitě, aby mohli porozumět i svým světonázorům. Spiritualita totiž může člověka ovlivnit v mnoha praktických oblastech jeho života. Podobně, jako tomu nasvědčují studie předkládané panem Křivohlavým, spiritualita může mít vliv na chápání manželských vztahů, diet, vztahů ke zvířatům, ke zdravotní péči, vojenské službě, rekreaci a na mnoho dalších oblastí významných pro pomáhající profese (Rey, 1997; dle Hodge, 2003, s. 6).

Pokud je sociální pracovník zaujatý vůči klientově světonázoru, může to mít negativní následky na pomáhající vztah (Koenig, 1998; Richards & Bergin, 2000; dle Hodge, 2003, s. 6). Tomu se může stát například v případě, kdy křesťansky orientovaný sociální pracovník navazuje vztah s klientem muslimského vyznání, jehož spirituální přesvědčení podporuje polygamii a sociální pracovník si není vědom zdrojů a povinností, jež polygamické uspořádání přináší do vztahu. V případě vystavení se odlišnosti tohoto typu je důležité, aby sociální pracovník dbal na nezaujatý, kulturně citlivý přístup, který mu umožní porozumět klientovým světonázorům a poskytnout efektivní, na klienta orientovanou službu (Reddy & Hanna, 1998; Rey, 1997; Robbins, Chatterjee & Canda, 1998, dle Hodge, 2003, s. 6). Celkově

vzato, provedení duchovního posouzení umožní sociálnímu pracovníkovi porozumět klientově světonázoru a způsobu, jakým toto přesvědčení ovlivní poskytnutí služby (Hodge, 2003, s. 6).

Z výše uvedeného vyplývá další důvod, kterým pan Hodge podporuje důležitost provedení duchovního posouzení a tím je respekt pro klientovo sebeurčení. Kvůli jedinečné a tolik významné povaze spirituality každého člověka by mnoho lidí uvítalo zapojení jejich osobní spirituality a hodnot do procesu spolupráce s poradcem (Privette, Quackenbos & Bundrick, 1994; dle Hodge, 2003, s. 6), podle Barta (1998) až 81% Amerických klientů, přičemž 66% klientů by upřednostnilo poradce s vlastní spiritualitou a hodnotami. Z tohoto hlediska je pro sociálního pracovníka vhodné znát, jaké má klient spirituální názory a hodnoty, jelikož poté je může zakomponovat do procesu spolupráce, čímž posilní pomáhající vztah a vyvaruje se obtížím, které mohou být způsobeny nerespektováním klientova přání svůj světonázor do procesu spolupráce zapojit (Hodge, 2003, s. 7).

Myslím si, že na tomto místě je vhodné uvést možnost odlišnosti poměru vycházejícího z Bartovy studie v zemích Česka a Slovenska. Jen pro přehled uvedu velmi obecnou tabulku srovnávající poměr religiózních a non religiózních obyvatel tří zemí, Spojených Států Amerických, České republiky a Slovenské republiky, kde jsem provedl svůj výzkum. Tyto hodnoty nic nevypovídají o vztahu mezi žádostí o zapojení spirituality či náboženství do spolupráce s pomáhající profesí, jsou to jen orientační poměry pro vytvoření obrázku o odlišnosti mezi zeměmi. Čistě spekulativně může podobnost vysokého podílu osob hlásících se k víře ve Spojených Státech Amerických a na Slovensku inklinovat k tomu, že by obyvatelé Slovenska mohli také uvítat zapojení duchovní stránky do procesu pomoci.

Tabulka 1: Podíl osob hlásících se k víře.

	Podíl osob hlásících se k víře	Podíl osob bez vyznání	Nezjištěno
Spojené Státy Americké	79,1%	18,2%	2,7%
Česká republika	20,8%	34,5%	44,7%
Slovenská republika	76%	13,4%	10,6%

Zdroje pro údaje v tabulce jsou české (ČSÚ, 2014) a slovenské (Úřad vlády Slovenské republiky [online]) sčítání lidu z roku 2011, které zahrnuje celou populaci země a dále údaje americké organizace Gallup([online]), která provedla statistické šetření na 173,229 Američanech starších osmnácti let v roce 2016.

Třetí důvod je podle Hodge (2003, s. 7) spjat s objevením klientových silných stránek. Mnozí autoři hovoří o spiritualitě jakožto o odvětvím, kde jsou často silné stránky skryty (Ellison & Levin, 1998; Gartner, 1995; George, Larson, Koenig & McCullough, 2000; dle Hodge, 2003, s. 7). Tato forma sociální práce, kdy se spolupráce orientuje na klientovy silné stránky pro řešení problémů, je zakotvena i v etickém kodexu Společnosti sociálních pracovníků ČR (Sociální pracovníci, Etický kodex, 2.1.3 [online]) ataké v etickém kodexu Slovenské komory sociálních pracovníků a asistentů sociální práce (Ministerstvo práce, soc. vecí a rodiny, Etický kódex, 2.1(1)b [online]). Provedení duchovního posouzení poskytuje rámec pro objevení klientových silných stránek v rámci spirituality, které mají podle důkazů popsaných výše zřetelný vliv na fungování člověka a zároveň jsou specifické svým vyniknutím zejména v časech pro člověka obtížných (Ferraro & Kelley-Moore, 2000; Pargament, 1997, dle Hodge, 2003, s. 7).

Jako čtvrtý zásadní bod pro vyzdvižení významu provádění duchovního posouzení v sociální práci uvádí Hodge zakotvení etických principů v etickém kodexu NASW. Kodex buďto zjevně, či implicitně dává najevo nutnost použití duchovního posouzení při práci s klientem. Hlavní principy, které Hodge (2003, s. 7-8) zmiňuje, jsou standard 1.05 c), který vyžaduje od sociálních pracovníků vzdělání a hledání porozumění v oblasti náboženské různorodosti a v oblasti hrozeb útlaku osob z důvodu náboženství, dále 2.01 b), jež slouží k vyvarování se neoprávněné negativní kritiky a ponižující mluvy na úkor kolegy či klienta na základě náboženství. Standard 4.02 hovoří o tom, že se sociální pracovníci nesmějí podílet na žádném druhu náboženské diskriminace vůči jiným osobám a konečně standard 6.04 d) vyjasňuje snahu sociálních pracovníků jednat v zájmu prevence proti diskriminaci, využívání či nadvládě nad jakoukoliv osobou z důvodu náboženství. Hodge dodává, že je obtížné řídit se těmito etickými zásadami, aniž by sociální pracovník znal spirituální nastavení klienta. Kupříkladu ukazuje obtížnost vyjadřovat porozumění a citlivost vůči

spirituálním hodnotám klienta, pokud je sociální pracovník nezná. Na druhou stranu je pro pracovníka snadné jednat předsudečně vůči klientově světonázoru, pokud o něm nic neví.

K porovnání a ucelení obrazu etických zásad pro oblast České republiky a Slovenska zde uvedu příklady obdobných principů, týkajících se duchovní stránky člověka a nutnost práce s ní. Dle etického kodexu Společnosti sociálních pracovníků ČR (Sociální pracovníci, Etický kodex [online]), jež nabyt účinnost datem 20. 5. 2006 a dále dle etického kodexu Slovenské komory sociálních pracovníků a asistentů sociální práce (Ministerstvo práce, soc. vecí a rodiny, Etický kódex, [online]), jež nabyt účinnost od 1. 10. 2015.

Etický kodex společnosti sociálních pracovníků v ČR vykazuje standard 1.2, kterým zohledňuje jedinečnost každého člověka a respekt vůči osobám s ohledem na různorodost v náboženství. Dále standard 2.1.3 zamezuje sociálním pracovníkům podílet se na diskriminaci osob z jakéhokoliv důvodu, přičemž klade důraz na člověka jakožto celostní bytost. Takto implicitně hovoří i o diskriminaci z důvodu světového přesvědčení a zároveň klade důraz na člověka i s jeho duchovním rozměrem. Dále vybízí sociální pracovníky, aby usilovali o rozpoznání všech aspektů života člověka, tedy i aspektu spirituálního. Taktéž by se měl sociální pracovník podle standardu 2.1.3 pokoušet nalézt silné stránky klienta a tyto podporovat, jak už jsem uvedl výše.

Co se týká etického kodexu Slovenské republiky, lze v něm nalézt několik principů, které více či méně zřetelně nastolují podmínky sociálním pracovníkům k provádění duchovního posouzení. Standard 1.1(1) c) usměrňuje sociální pracovníky k angažovanosti v odstraňování projevů a příčin diskriminace a sociální nespravedlnosti. Více není nijak rozveden, tedy lze se domnívat, že pod veškerý obsah tohoto principu spadá i diskriminace z důvodu náboženství či spirituálních hodnot člověka. Následující princip 1.1(2) říká, že sociální služby jsou poskytnuty každému bez ohledu na jeho víru, zatímco standard 1.2(2) a) pokládá sociálním pracovníkům na zřetel úctu k individuální náboženské různorodosti klienta. Standardem 2.1 b) získávají sociální pracovníci zodpovědnost za nepoškozování klienta a respekt ke klientovým potřebám a zájmům, přičemž standardem 2.1 e) jsou sociální pracovníci zavázáni respektovat a chránit klientovu spirituální integritu. Zejména poslední

vyjmenovaný bod přímočaře ustanovuje sociálním pracovníkům dbát na spirituální stránku klienta, tedy přikládá nezbytnost k provedení duchovního posouzení. V opačném případě sociální pracovník nebude znát, co má ochraňovat.

2.5 Stav profesní přípravy sociálních pracovníků v duchovní oblasti

Mnozí autoři (Hodge, 2013; Hunt, 2014) se shodují na tom, že zahrnutí duchovního posouzení do spolupráce s klientem je nezbytné pro celostní, kulturně kompetentní sociální práci a přitom je tato procedura velmi často zanedbávaná, především nejsou k tomuto úkonu sociální pracovníci náležitě školeni.

Podle šetření mezi pracovníky asociovanými v NASW, kteří se přímo zabývají praxí (N=2,069), 60% uvedlo, že duchovní posouzení by mělo být součástí každého posouzení životní situace klienta. Naproti tomu pouhých 17% odborníků asociovaných v NASW připouštějí, že sociální pracovníci jsou dostatečně vzděláni a schopni duchovní posouzení kompetentně provádět (Canda & Furman, dle Hodge, 2006, s. 317, 318). Význam duchovního posouzení je stále více rozpoznáván jako podstatný, nicméně většina sociálních pracovníků i odborníků z jiných oblastí nebyla v průběhu studia dostatečně vzdělána v oblasti duchovna a náboženství (Canda & Furman, 1999; Carlson a kol., 2002; Furman, Benson, Grimwood & Canda, 2004; Murdock, 2004, dle Hodge, 2006, s. 317)

Výzkumy na téma významu duchovního posouzení v souvislosti s činností sociálních pracovníků probíhají zejména v zahraničí, v české literatuře se tomuto tématu věnují pouze ojedinělí autoři, například pan Kaňák, který provedl v česku pilotní studii zkoumající postoje studentů sociální práce ke spiritualitě a náboženství (Kaňák, 2016).

3 Koncept duchovního posouzení podle Davida R. Hodge

Duchovní posouzení je obecně užíváno jako dvoufázový proces. První fáze se skládá z takzvaného stručného duchovního posouzení, které odhaluje významnost spirituality v životě člověka a určuje, je-li pro výkon pomáhající profese vhodné provést i druhou fázi, jíž je tzv. podrobné duchovní posouzení (Hodge, 2013, s. 223). Tyto dvě fáze nyní popíši i s pěti nástroji podrobného duchovního posouzení, které Hodge nabízí.

3.1 Stručné duchovní posouzení

Stručné duchovní posouzení se skládá z několika málo otázek, které mají být typicky adresovány všem klientům. V případě, že se spirituální stránka a praktiky klienta prolínají s poskytnutím služby, může pracovník využít další nástroje za účelem prozkoumání spojitostí, které by mohly být při provádění pomáhající profese užitečné (Hodge & Limb, 2010, dle Hodge, 2013, s. 223).

Na začátku chci zmínit, že jednotlivé otázky, které jsou u nástrojů Davida R. Hodge uvedeny, jsou v první řadě orientační a nemusejí být vždy kladeny doslova a do písmene. Ba naopak, při provádění duchovního posouzení v každé z dále uvedených částí je vždy dobré zvolit terminologii a styl mluvy, který je pro člověka přirozený a který také nejvíce odpovídá potřebám klienta, tedy je přizpůsobený konkrétnímu duchovnímu vnímání daného klienta. Otázky by také měly být pokládány způsobem od nejobecnějších po nejkonkrétnější a měly by splňovat kritéria otevřených otázek, při nich má klient dostatek prostoru pro vlastní odpověď (Hodge, 2006, s. 318-319).

Tabulka 2

Otázky pro provádění *Stručného duchovního posouzení* (Hodge, 2005b, s. 343)

1. Rád bych se zeptal, zda považujete duchovno nebo náboženství za osobní sílu?
2. Jakým způsobem Vám duchovno pomáhá potýkat se s těžkostmi?
3. Existují nějaké duchovní zvyky či praktiky, které považujete za zvláště nápomocné při řešení problémů?
4. Chtěl bych se také zeptat, zda navštěvujete kostel nebo nějaký jiný typ

náboženské komunity?

5. Existují ve vašem duchovním společenství nějaké zdroje, které mohou být nápomocné?

Stručné duchovní posouzení slouží podle Hodge (2005b, s. 343) ke dvěma účelům. První z nich, jak jsem již zmínil, je zjištění významu duchovní stránky klienta pro výkon pomáhající profese. Stručné duchovní posouzení nemá primárně sloužit k získání obsahu o klientově spirituální stránce, ale především k tomu, aby se pracovník dozvěděl, jak spiritualita ovlivňuje klientovo fungování. Tímto jsou charakteristické i jednotlivé otázky, které hledají především silné stránky z oblasti osobní a sociální duchovní sféry. Pokud se v průběhu stručného duchovního posouzení objeví známka toho, že spiritualita hraje v životě klienta důležitou roli, může to pro poskytnutí služby znamenat buď výhodu, ale i bariéru, jak jsem již zmínil ve čtyřech hlavních důvodech pro provádění duchovního posouzení. V tom případě je vhodné pokračovat k podrobnému duchovnímu posouzení.

Přiblížit se k významu klientova duchovního života při stručném duchovním posouzení nemusí být vždy jednoduché, neboť klienti mohou mít na jedné straně obavu z hodnocení pracovníka, čímž kupříkladu mnoho informací skryjí a pro pracovníka nebude zjevné, do jaké míry je pro klienta duchovno významné. Na druhé straně mohou někteří klienti se svým náboženským založením až přehánět. Jednou z možností, jak rozpoznat význam duchovna v životě klienta je prozkoumat, jak často a s jakou důležitostí klient provádí různé duchovní praktiky či rituály, jaké dodržuje náboženské tradice. Například, jak často navštěvuje katolicky založený klient nedělní mše (Hodge, 2006, s. 323).

Před provedením stručného duchovního posouzení, ale i před zahájením kteréhokoliv podrobného duchovního posouzení je nutné získat informovaný souhlas klienta. I když klient bez problému sdělí několik málo informací ohledně své duchovní stránky při stručném posouzení, nemusí to nutně znamenat, že se chce s pracovníkem vydat i k podrobnějším informacím o tak citlivé oblasti jako je duchovno. Ideálním řešením je průběžné monitorování, zda-li klient s průběhem posouzení souhlasí (Hodge, 2006, s. 320). Také různorodost nástrojů se do značné míry liší a před zahájením jejich

použití je vždy nutné informovat klienta o náležitostech konkrétního nástroje a obdržet souhlas (Hodge, 2003, s. 26).

3.2 Podrobné duchovní posouzení

Nyní představím sadu pěti nástrojů, které je možné využít v případě provedení podrobnějšího duchovního posouzení. Jsou jimi duchovní historie, duchovní mapa života, duchovní ekomapa, duchovní genogram a duchovní ekogram. Na začátku této kapitoly shrnu podstatné prvky, které je dobré mít na paměti při používání kteréhokoliv ze zmiňovaných nástrojů a posléze popíši základní charakteristiky jednotlivých nástrojů. U každého nástroje popíši jeho smysl, způsob tvoření a výhody či nevýhody jeho použití. Kapitulu završím krátkým pohledem na další způsob pro provedení duchovního posouzení, jímž je implicitní duchovní posouzení. Velmi podrobný popis nástrojů duchovního posouzení podle Davida R. Hodge nabízí Gierczuszkiewicz (2013) ve své Bakalářské práci, již jsem se nechal inspirovat.

3.2.1 Připomínky pro používání nástrojů duchovního posouzení

Pro zachování respektu vůči klientově autonomii se Hodge (2003, s. 50) zmiňuje o tom, aby pracovníci v průběhu duchovního posouzení vždy monitorovali klientovy i vlastní reakce na probíhající posouzení, neboť zde hrozí nebezpečí konfliktu hodnot či duchovního vedení.

Konflikt hodnot může nastat, když pracovník chová nevyjasněné emoce vůči duchovním tématům, což na základě nízkého vzdělávání pracovníků v duchovní oblasti může snadno nastat. Může to být například situace, kdy sociální pracovník změnil své náboženské přesvědčení z dětství a chová k němu nyní negativní emoce, které mohou v průběhu sezení s klientem onoho přesvědčení hrát roli (Hodge, 2003, s. 50).

Další rovina může nastat při totožnosti hodnotového systému pracovníka a klienta, kdy namísto účelu sběru dat pro řešení problému klienta může proces posouzení sklouznout k duchovnímu vedení, které směřuje k prohloubení vztahu klienta či pracovníka s Bohem. To se může stát především v případech, kdy pracovník s klientem přísluší ke stejné náboženské tradici (Hodge, 2003, s.50).

Pro předejití zmíněným hrozbám Huntová (2014, s. 376) doporučuje studentům sociální práce, ale i sociálním pracovníkům podstoupit tzv. Duchovní sebe-posouzení,

při němž se mohou více sblížit s celým tématem a lépe si uvědomit svou vlastní spiritualitu, což pomůže právě etické integraci duchovna do pomáhajícího procesu.

Jinou připomínkou je doporučení Candy a Furmana (2010, dle Gierczuszkiewicz, 2013, s. 51), kteří radí provádět duchovní posouzení s klienty, s nimiž má sociální pracovník již vybudovaný dobrý vztah. Duchovní posouzení provedené při prvním kontaktu sociálního pracovníka s klientem může být rizikové kvůli vysoké citlivosti tématu, kdy klient nedůvěřuje sociálnímu pracovníkovi tak, aby se mu se svým duchovním životem svěřil.

3.2.2 Duchovní historie

Duchovní historie je verbálně založený nástroj, který mimo jiné slouží k terapeutickým účelům. Je založen na dvou sadách otázek, přičemž první sada s názvem *Úvodní výpravný rámec* se zaměřuje na rodinnou historii, typicky od klientova dětství k současnosti. Otázky *Úvodního výpravného rámce* jsou koncipovány tak, aby podnítily klienta ve vyprávění jeho příběhu, rodinné minulosti a roli, jakou v průběhu let hrála v jeho rodině duchovní stránka (Hodge, 2005b, s. 344).

Tabulka 3

Otázky pro provádění *Úvodního výpravného rámce* (Hodge, 2005b, s. 345)

1. Popište náboženskou/duchovní tradici, ve které jste vyrostl. Jak se ve Vaší rodině vyjadřuje víra? Jak důležité bylo duchovno pro Vaší rodinu? Nebo širší rodinu?
2. Jaké duchovní zážitky si obzvlášť pamatujete z průběhu let strávených doma? Co činilo tyto zážitky významnými? Jak ovlivnily Váš pozdější život?
3. Jaké jste si vzal ponaučení z těchto zkušeností? Jak byste popsal vaší současnou náboženskou nebo duchovní orientaci? Je pro Vás duchovno osobní silou? Pokud ano, v jakém smyslu?

Další částí duchovní historie jsou poté otázky tzv. *Interpretačního antropologického rámce*. Otázky z tohoto rámce byly sestaveny na základě rozdělení lidské bytosti čínským autorem Nee (1968) a mají vést postupně člověka od nejsnadněji uchopitelných oblastí, až po oblasti velmi osobní a citlivé. Celý rámec je rozdělen na dvě části, totiž části s názvem dimenze personality a dimenze spirituality. Dimenze personality provádí klienta od snadno uchopitelné oblasti otázek *afektu*, skrze

otázky změřené na klientovo *chování* týkající se duchovna až k otázkám po *poznání*. Následuje dimenze spirituality, při níž se pracovník ptá na oblasti klientova *přijímání*, *svědomí* a *intuice*. *Přijímání* v kontextu interpretačního antropologického rámce znamená schopnost vztahovat se či komunikovat s Bohem, nebo s jakkoliv nazvanou svrchovanou silou, kterou klient vnímá ve svém životě. Otázky okruhu *svědomí* jsou spojeny s klientovou dovedností rozpoznávat co je správné, hledají klientovy nejhlubší hodnoty a týkají se i pocitu viny a způsobu, jak s ní klient nakládá. *Intuice* se poté váže na téma inspirace a vhledů, jež může klient ve svém životě registrovat a prožívat. Například to mohou být prožitky náhlého kreativního uvědomění, tendence se za někoho modlit či předtucha ohledně směřování k určitému cíli (Hodge, 2003, s. 19-20).

Tabulka 4

Otázky pro provádění *Antropologického interpretativního rámce* (Hodge, 2005b, s.345)

Dimense personality:

1. *Afekt:* Jaké aspekty vaší spirituality Vám dělají radost? Jakou roli hraje Vaše spiritualita v potýkání se smutnými událostmi? Činí Vám radost? Potírá utrpení a bolesti? Jak Vám Vaše duchovno dává naději do budoucna? Čeho byste chtěl v budoucnu dosáhnout?
2. *Chování:* Existují nějaké zvláštní duchovní rituály, obřady, nebo praktiky, které Vám pomáhají s životními překážkami? Jak se začleňujete do duchovních společenství, jako je kostel, duchovní skupiny, atd.? Pomáhají Vám? Jsou tam nějakí jednotlivci, se kterými jste v kontaktu a kteří Vás duchovně podporují?
3. *Poznání:* Jaké jsou Vaše současné duchovní/náboženské praktiky? Na čem jsou založeny? Které duchovní poznatky považujete za zvláště důležité? Co vaše víra hovoří o osobních zkouškách? Jak Vám Vaše víra pomáhá bojovat s životními potížemi? Jak Vaše víra ovlivňuje Vaše zdravotní praktiky?

Dimense spirituality:

1. *Přijímání:* Popište svůj vztah k Bohu (nebo Stvořiteli) atd. Jaké jsou Vaše zkušenosti s Bohem? Jak s Vámi Bůh komunikuje? Jak Vás tyto zkušenosti povzbuzují? Zažil jste nějaké doby hlubokého duchovního souznění? Jak Vám tento vztah pomáhá potýkat se s problémy? Jak by Vás Bůh popsal?

2. *Svědomy:* Jak dovedete určit dobro a zlo? Jaké jsou Vaše klíčové hodnoty? Jak Vám Vaše duchovno pomáhá řešit nesprávnosti nebo vinu? Jakou roli hraje odpuštění ve Vašem životě?
3. *Intuice:* Do jaké míry zažíváte intuitivní tušení (záblesky, kreativní vize, předtuchy, duchovní vize)? Jsou tyto vize vaší silnou stránkou? Pokud ano, v jakém smyslu?

Tyto dva rámce na sebe navazují a jejich smyslem je pomocí úvodního výpravného rámce rozvinout příběh klienta a pomocí antropologického interpretativního rámce získat duchovní holistický obraz o každé z šesti oblastí lidské bytosti, jak je prezentována panem Nee (1968). Narativní otázky pomáhají klientovi vyprávět příběh, otázky antropologického interpretativního rámce pomáhají sociálnímu pracovníkovi objevit a pochopit souvislosti, které se při vypravování příběhu vynořují (Hodge, 2005b, s. 344).

Pro kvalitní provedení nástroje duchovní historie je nezbytná důvěra mezi pracovníkem a klientem. K tomu je vhodné vytvořit příjemnou atmosféru, podobnou konverzaci dvou přátel, kdy pracovník projevuje empatii, naslouchá příběhu klienta a pomáhá jej klientovi rozvinout, přičemž se snaží minimálně rušit a přijímat klienta s jeho slovy. (Hodge, 2003, s. 21-22)

Otázky směřují pozornost klienta k jeho osobnostní a spirituální rovině, přičemž odhalují silné stránky v obou oblastech. To působí terapeutickým účinkem samo o sobě, jelikož uvědomění si svých duchovních názorů, hodnot, praktik a účasti v duchovním společenství může značně podpořit člověka v pocitu sounáležitosti, smysluplnosti, vlastní hodnoty, úkolu v životě, pocitu bezpečí, lásky, síly, opory a podobně. Pracovník by měl na jedné straně podporovat klienta v rozvíjení silných duchovních stránek, ovšem na druhé straně si musí dávat pozor, jelikož zde hrozí nebezpečí převzetí role nějakého spirituálního specialisty, který schvaluje a řídí klientův duchovní život. Také je třeba být na pozoru v případech, kdy pracovník pevně zastává určitý světónázor, který se neshoduje s klientovým a hrozí nebezpečí konfliktu (Hodge, 2003, s. 23,27).

3.2.3 Duchovní Mapa Života

Duchovní mapa života je obrazovým nástrojem svým obsahem velmi podobným duchovní historii. Avšak zde klient vyjadřuje historii, současnost a teoretickou budoucnost svého vztahu s Bohem pomocí obrazu, pomocí náčrtku své duchovní cesty. V podstatě se jedná o nakreslení významných duchovních událostí na papír, v němž je klientův život zachycený životní linií, podobně jako tomu bývá u jiných umělecko-terapeutických nástrojů (Hodge, 2006, s. 344).

Obvykle je pro podporu klienta v kreativním sestrojení duchovní mapy života ideální větší papír, na který bude nakreslena mapa. K účelu zachycení mapy je dobré poskytnout klientovi výbavu různobarevných tužek a fixů, plus různé druhy barevného papíru i časopisů z nichž lze pomocí nůžek a lepidla vystříhnout a nalepit libovolné části. To vše může podpořit klienta při kreativě ve znázorňování jeho vlastní duchovní mapy. Obecně je doporučeno, aby klient čarou zachytil linii svého života, podél níž zaznamenává, ať už vlastnoručně, či pomocí vystřižených a nalepených obrázků, významné události. Těmi by měli být jak už události čistě duchovního charakteru, jako například křest, biřmování a podobně, tak i světské významné události jako třeba smrt blízkých, narození dítěte, vznik manželství, rozvod, povýšení či ztráta zaměstnání. Schéma životní linie může být různé, jak už rovná čára, tak i klikatící se čára s různými kruhy a zatačkami, záleží na vůli klienta. Pro tvorbu mapy je nutné poučit klienta o jejích základních náležitostech, přičemž je vždy vhodné podporovat klientovu kreativitu (Hodge, 2005b, s. 344-346).

Pro smysluplné využití duchovní mapy je důležité vyzvat klienta, aby do nákresu zakomponovat obtížné zkoušky a těžká období jeho života spolu s duchovními zdroji, které mu pomohly ony zkoušky překonat. Ke zobrazení obtížných zkoušek mohou být užitečné náměty bouřky, blesků, mračen, různých děr v zemi a podobně (Hodge, 2006, s. 346). Po nakreslení duchovní mapy života by se měl pracovník klienta zeptat, co jednotlivé části mapy znamenají a podpořit jej ve vysvětlování za pomoci vyjadřování zájmu, empatie a přijetí. (Hodge, 2003, s. 38).

Tabulka 5

Otázky pro pomoc s objasněním duchovních hodnot (Hodge, 2005a, s. 82)

Vztah s Bohem

1. Jak Vám vztah s Bohem pomáhá překonávat problémy?
2. Co Vás Bůh naučil o této situaci?
3. Byl byste schopen použít tyto lekce i v jiných případech?
4. Jak Vás Bůh podporoval v krizových obdobích?
5. Jaké jsou duchovní přednosti Vašeho vztahu s Bohem?
6. Jak na Vás Bůh nahlíží? / Jaký z Vás má pocit?

Víra/duchovní poznatky

1. Co Vás Vaše víra učí o životních zkouškách?
2. Existuje nějaký metafyzický důvod pro životní výzvy?
3. Jaké jsou Vaše nejoblíbenější duchovní texty?
4. Existují nějaké texty, které k Vám skutečně promlouvají v těžkých obdobích?
5. Jaké duchovní zásady jste pochytily v průběhu životních zkušeností?

Duchovní rituály

1. Existují nějaké rituály nebo duchovní praktiky, které Vám pomáhají vyrovnávat se s životními zkouškami? Jsou některé z nich zvláště účinné v určitých situacích?
2. Existují nějaké rituály, které posilují Váš vztah s Bohem?

Církevní sociální podpora

1. Jakou roli hrál kostel nebo Vaše duchovní komunita v průběhu krize?
2. Existují nějaké vzájemné vztahy v kostele, které jsou obzvlášť podporující?
3. Měl ve vašem životě místo nějaký mentor, jehož význam byl pro vás zvláště důležitý?
4. Jak Vám tyto osoby pomohly vyrovnávat se s životními zkouškami?

Užití tohoto nástroje má své výhody i nevýhody. Někteří klienti jsou více umělecky založeni a kreativní ztvárnění osobního příběhu jim může umožnit, stejně jako ne příliš verbálně založeným klientům, větší prostor pro komunikaci. Zároveň s tím je klient od počátku sezení postaven do pozice tvůrce, čímž se stává aktivním, plně angažovaným účastníkem procesu posouzení (Hodge, 2003, s. 35). Pomocí obrazového

nástroje může také dojít ke snížení úzkosti a odporu způsobenému vysokým rizikem urážky klienta, jež je možný při verbálních nástrojích vlivem nedostatečného vzdělání pracovníků v oblasti duchovního posouzení, jak již bylo zmíněno výše. Další výhodou je možnost zachytit těžce uchopitelnou sféru života, jíž je spiritualita, skrze symboly a nákresy na papír, což může velmi prospět pro nalezení mnohých faktorů, které mohou být později hlouběji prodiskutovány. Při tvorbě duchovní mapy života se také pozornost pracovníka a klienta přenáší na třetí objekt, což může mít uvolňující vliv na celé sezení. Nevýhodou může být fakt, že ne všichni klienti chtějí přistoupit k nástroji založeném na umělecké tvorbě (Hodge, 2005a, 78).

Na základě duchovní mapy lze dále provádět mnoho různých druhů intervencí, například terapie založena na existenciálním přístupu, která ukazuje na krátkost života a odhaluje pro klienta realistické a zvládnutelné cíle. Jinou metodou může být vědomé přerámování, kdy jsou škodlivé názory související s vírou klienta nahrazeny blahodárnými. Silný vliv na stav klienta může mít také znovunalezení významných spirituálních hodnot, které klientovi dávají smysl a na které v chaosu problémů zapomněl. V neposlední řadě je dobré zmínit, že samotné sestavení duchovní mapy slouží jako intervence, jelikož klienta staví do světla aktivního, spolupracujícího partnera, čímž může pozitivně působit na jeho sebevědomí a vlastní hodnotu. Díky pracovníkově empatickému přístupu, kdy podporuje a přijímá klienta se může perspektiva minulých negativních událostí změnit a začít působit jako podpora pro aktuální situaci. Duchovní mapa také umožní podívat se skrze optiku spirituality na průběh života, čímž může klientovi poskytnout naději do budoucna. (Hodge, 2005a, s. 83-84)

3.2.4 Duchovní Ekomapa

Tradiční ekomapa je nástrojem, který byl vytvořen v roce 1975 Hartmanem a slouží k prostorovému zachycení rodinného systému spolu se vztahy k různým dalším významným systémům v okolí. Celé schéma zachycuje aktuální situaci a nepouští se do minulosti, jako je typické pro genogram. To je výhodou například pro úkolově orientovaný přístup, kdy pro překlenutí problému klienta není důležitá minulost, ale přítomné dění v aktuálním prostředí (Hodge, 2003, s. 59). Duchovní ekomapa vychází z duchovní sféry člověka a zachycuje existenciální vztah klienta či celé jeho rodiny k duchovním statkům v jejich okolí.

Podstatou tvorby takového grafického znázornění je poté nalézt v první řadě objevit vztahy, které mohou být pro klienta zdrojem a poté nalézt vztahy, které nejsou v životě klienta optimální a mohou přinášet problémy (Hodge, 2005c, s. 320). Duchovní ekomapa je tedy ekomapa zaměřená na duchovní stránku člověka a zdroje duchovní síly v klientově soudobém prostředí.

V centru nákresu tedy stojí klient a jeho nejbližší okolí uvnitř kruhu, jak tomu bývá u ekogramatických konstrukcí (Hartman, 1995, dle Hodge, 2005c, s. 320). Muž bývá znázorněn čtvercem a žena jako kruh, společně ohraničení jasnou kružnicí. Pokud je klient sám, či se cítí jako samostatná jednotka, nakreslí se do kružnice jako jediný. Kolem této kružnice jsou potom další malé kružnice, které znázorňují ostatní důležité duchovní systémy, které na papíře nesou svůj název. Ostatními systémy mohou být například Bůh, určitý duchovní rituál, duchovní společenství, tradice, různá duchovní setkávání, ale i transpersonální entity, k nimž se klient určitým způsobem vztahuje (andělé, démoni atd.). Ústředním tématem jsou poté vztahy mezi primární kružnicí a ostatními duchovními systémy. Tyto vztahy jsou znázorněny různými druhy čar a podle jejich síly, citlivosti či konfliktnosti lze užít čáru silnější, překrývanou či vlnkovanou. Pro zachycení pohybu energie, zdrojů či zájmu lze nakreslit mezi dvěma kružnicemi čáru se šipkou na jedné či na obou stranách. Dále je dobré do mapky zachytit pomocí popisků, vysvětlivek či jiných shrnutí, dle kreativity, významné body pro vysvětlení dynamiky vztahů (Hodge, 2005c, s. 320).

Duchovní ekomapy mají mnohé výhody. Jednou z nich je jednoduchost a rychlost provedení, přičemž stabilně zachytí všechny důležité duchovní prvky v klientově okolí. V těchto se lze poté snadněji orientovat a nacházet silné stránky. Dále se nástroj nezabývá minulostí, což je pro některé klienty pozitivní, jelikož takovým nedává pátrání v minulosti po spojitostech se soudobými problémy smysl. Užitečnost nástroje spočívá také v přenesení pozornosti z klienta na konkrétní prvky v jeho prostředí, čímž může proces z klientových beder sejmou určitou zátěž a ulevit mu od stresu z jinak plné pozornosti na sebe sama. Slabina tkví, podobně jako u jiných obrazových nástrojů, v tom, že ne všichni klienti budou ochotni kreativně tvořit a vepisovat symboly na papír. Mnoho klientů, verbálně založených, upřednostní duchovní historii jakožto nástroj založený primárně na rozhovoru (Hodge, 2005c, s. 320-321).

3.2.5 Duchovní Genogram

Duchovní genogram je nástroj, který graficky zachycuje duchovní vzorce, vazby a vztahy v klientově rodinné historii. V podstatě je to znázornění klientova rodinného stromu napříč alespoň třemi generacemi, které pomáhá klientovi a pracovníkovi pochopit vliv mezigenerační duchovní interakce, jež měla místo v klientově minulosti (Hodge, 2005c, s. 319).

Pro tvorbu duchovního genogramu je typické, podobně jako u duchovní ekomapy, zachycení mužů do čtverců a žen do kruhů. Tímto způsobem klient do genogramu zakreslí sebe, své rodiče, prarodiče, děti a další rodinu. Pomocí trojúhelníků a dalších tvarů může zachytit i jiné osoby, které nejsou sice příbuzné, ale hrály pro klientův duchovní život významnou roli. Pomocí popisků vedle jednotlivých členů může klient uvést data narození, úmrtí, rozvodů a další významné údaje z historie rodiny (Hodge, 2003c, s. 79-80).

Barevnými čarami dále klient znázorní duchovní preference jednotlivých osob v rodinné historii, čímž vizuálně odkryje duchovní tradici rodiny. Způsob, jakým toho docílit, může být barevné vybarvení tvarů, jež zastávají jednotlivé osoby. Důležitou roli také hrají vazby, jimiž klient jednotlivé osoby propojí, k čemuž může opět využít různé druhy čar, jako u duchovních ekomap. Stejně tak může do celého obrazu zapsat pomocí popisků i další důležité informace a údaje o významných duchovních událostech, například symbolické znázornění obrácení člena rodiny k víře (Hodge, 2005c, s. 319). Smyslem barevného zvýraznění je reflektovat duchovní soudružnost a rozpory v rodinném systému, přičemž základem je opět přenechání rozhodnutí ohledně barev a způsobu zaznamenání na klientovi s tím, že mu pracovník pouze vysvětlí nezbytné náležitosti a podporuje jej v individuální tvorbě (Hodge, 2003, s. 83).

Užitek duchovního genogramu je obzvláště viditelný u klientů, u kterých hraje rodinný systém značnou roli. Duchovní genogram umožňuje zviditelnit vztahy mezi jednotlivými členy rodiny a odkrýt význam, podobnost či rozporuplnost duchovna v těchto interakcích. Například párům pocházejícím z jiných nábožensky orientovaných rodin vidět vliv duchovní tradice na soudobé konflikty. Na druhé straně je duchovní genogram náročnou metodou jak na čas, tak i na způsobnost pracovníka vysvětlit a hodnotit průběžné jevy. Klienti také často nepřipisují minulým událostem

vysoký význam a takto důkladné posouzení minulosti jim nemusí dávat smysl, tudíž v mnoha situacích nemusí být duchovní genogram vhodný nástroj (Hodge, 2005c, s. 319)

3.2.6 Duchovní Ekogram

Duchovní ekogram je nástroj kombinující vlastnosti duchovních ekomap a duchovních genogramů. Graficky zaznamenává jak současnou situaci klienta ve vztahu k duchovním zdrojům v současném okolí, tak i duchovní historii rodiny a významných autorit v průběhu historie. To vytváří příležitost shlédnout duchovní stránku člověka v prostoru i v čase. Tímto způsobem se lze dobrat k historickým vlivům na současné systémy v okolí klienta stejně tak jako k současným vztahům, které má klient ke své historii (Hodge, 2005c, s. 321).

Tvorba duchovního ekogramu je v podstatě jako sestavování duchovní ekomapy a genogramu dohromady. Ve středu papíru se nachází buňka s klientem, v horní polovině listu se rozkládá duchovní historie klientovy rodiny v průběhu času a na spodní části listu leží jednotlivé kruhy duchovních zdrojů z aktuálního prostředí, které hrají v životě klienta roli. Popisky, symboly, vazby a vztahy jsou znázorněny stejně, jako jsem již popsal u duchovních ekomap a genogramů (Hodge, 2005c, s. 322).

Význam duchovního ekogramu, stejně jako ostatních nástrojů duchovního posouzení, je objevení duchovních zdrojů, které mohou pomoci vyřešit problém klienta. Duchovní ekogram slučuje dohromady výhody duchovních ekomap a genogramů, přičemž navíc dodává ještě znázornění vazeb mezi minulostí a současností klientovy reality. To může klientům poskytnout nový pohled na stávající zdroje i na vztah s historickými událostmi, což je například pro klienty se silnou rodinnou vazbou velmi výhodné. Na druhou stranu slučuje i nevýhody dvou zmíněných nástrojů, tedy je nevhodný pro klienty, jež nespátřují smysl v zaobírání se minulostí a rodinou, či mající preference v ústně proveditelných nástrojích (Hodge, 2003, s. 109).

3.2.7 Implicitní duchovní posouzení

Pro přehled krátce zmíním, že existuje i jiná varianta pro přístup k duchovnímu posouzení. V praxi sociální práce se lze setkat s klienty, kterým explicitní duchovní

terminologie, jak je použita u zmíněných nástrojů, nic neříká. Svůj pohled na svět, hodnoty a spiritualitu, jak byla popsána na začátku druhé kapitoly, formulují jiným způsobem, než je běžný pro tradiční náboženská a spirituální schémata, kdy otázky explicitního posouzení jim nemusejí nic říkat. Podobný model může nastat, když klient dostatečně nedůvěřuje pracovníkovi a svůj světonázor, jakožto velmi citlivé téma, nechce přímo sdělovat. Pro takové klienty není vhodné užití explicitních nástrojů, kterými se ve své práci zabývám, ale je možné užít takzvané implicitní duchovní posouzení, které funguje na jiném principu.

Pro nalezení významných duchovních prvků v životě klienta může pracovník pečlivě naslouchat jeho příběhům a vnímat klientovy emocionální změny. Často při silném vyvyšování některých skutečností, či extrémních příkladech v příbězích klienta může být za oním projevem skrytý duchovní rozměr. Například, když klient něco považuje za perfektní, či dokonalé, může to být známka, že určitému jevu připisuje Božské atributy. Spiritualita je silně osobně prožívána skrze emoce, proto může být emoční změna při doteku některého tématu také známkou skryté spirituality klienta a to ať už se týká pozitivních, či negativních emocí (Hodge, 2013, s. 224-226). Tímto implicitním způsobem se lze přiblížit spiritualitě klienta, aniž by pracovník pracoval s náboženskou terminologií. Více se lze o tomto přístupu dočíst u Hodge (2013).

4 Bezdomovectví

V této části práce jak první stručně popíši charakteristiky lidí bez domova, jež tvoří cílovou skupinu mého výzkumu, dále nastíním situaci sociální práce s lidmi bez domova na Slovensku a nakonec přiblížím možnost zapojení duchovní stránky do procesu sociální práce s touto cílovou skupinou.

Problematikou bezdomovectví se na mezinárodní úrovni zabývá organizace FEANTSA, již je Evropská federace národních organizací pracujících s bezdomovci. FEANTSA byla založena roku 1989 a sdružuje pod sebou neziskové organizace, které se zaměřují na podporu lidí bez domova. V současné době má pod sebou více než 130 organizací ze 30 zemí světa (FEANTSA[online]).

4.1 Klasifikace bezdomovectví

Ve světě neexistuje jednotná definice bezdomovectví, FEANTSA pro tento účel vytvořila klasifikaci ETHOS, která bezdomovectví rozděluje na mnoho různých kategorií, mezi něž patří základní rozčlenění na čtyři kategorie (FEANTSA [online]) :

a) Rooflessness - člověk bez jakékoliv střechy nad hlavou; b) Houselessness - člověk mající kde spát, ale jedná se o dočasný pobyt například v instituci; c) Living in insecure housing (žijící v nejistém bydlení)- člověk mající střechu nad hlavou, který je ovšem ohrožený vystěhováním nebo domácím násilím; d) Living in inadequate housing (žijící v nevyhovujícím bydlení)- člověk žijící v karavanu umístěném nelegálně na cizím pozemku, člověk žijící v nevyhovujícím bydlení či v přeplněném bydlení.

Tyto definice se shodují s vymezením Hradeckých (1996, dle Dočekal a Kliment, 2016, s. 110), kteří lidi bez domova definují jako "jedince, kteří nemají buďto střechu nad hlavou, nebo jim chybí domov, nebo je jejich bydlení nejisté. Hovoří pak o bezdomovectví zjevném, skrytém a potenciálním."

Zjevné bezdomovectví je totožné s pojetím rooflessness a houselessness podle definice ETHOS. Je to nejviditelnější z kategorií. Skrytým bezdomovectvím se rozumí lidé bez domova, kteří oficiálně nevyhledávají pomoc, ale bydlí například v ubytovnách nebo u přátel, přičemž nemají skutečný domov. Tito jsou již jakožto lidé bez domova

méně nápadní. Třetím okruhem, tedy potenciálními lidmi bez domova, jsou ti, kterým hrozí ztráta bydlení. To může být z důvodu neplacení nájmu, vypovězení z bytu či plánovanou demolicí domu. Také sem spadají lidé vracející se z různých ústavů, jako například z věznic, psychiatrických ústavů nebo z dětských domovů (Vodička, 2008, s. 69).

4.2 Příčiny a důsledky bezdomovectví

Příčin bezdomovectví je nepřehledné množství, jehož členění se důkladně věnuje FEANTSA. Já zde pouze pro základní obraz předložím dvě často uváděné kategorie, jimiž jsou příčiny objektivní a příčiny subjektivní. Mezi objektivní faktory patří vliv sociální politiky státu, zákonodárství, legislativa země. Například sem spadá postoj státu a veřejnosti k rovným příležitostem, začlenění, k politice zaměstnanosti apod. (Hradecký 1996, s. 33, dle Vodička, 2008, s. 69), což v příměru k cíli sociální práce, který jsem definoval v první kapitole textu, patří do vnějších podmínek, kterými okolí působí na člověka. Subjektivní faktory jsou podle Hradeckého (1996, s. 33, dle Vodička, 2008, s. 70) faktory materiální, vztahové, osobní a institucionální. Materiální faktory se týkají výše a jistoty příjmu, jistoty bydlení a zaměstnání. Mezi vztahové faktory se řadí především rodinné vztahy a jejich změny či narušení, například rozvod, sexuální zneužívání a jiné. Osobní faktory zahrnují již konkrétní dispozice člověka, jako například jeho vývojovou zralost, soběstačnost, dovednosti a tak dále. Institucionální faktory se týkají propuštění člověka z některého z ústavů. Může to být věznice, dětský domov a jiné.

Důsledky bezdomovectví by se daly rozčlenit do mnoha obsáhlých částí, ovšem prozatím lze obecně říci, že pro člověka bez domova je specifická nejen ztráta bydlení jakožto materiálního zázemí, ale i ztráta psychické a sociální pohody (Hradecký, 1996; dle Vodička, 2008, s. 68), což vede ke zhoršení zdravotního stavu, viktimizaci a předčasnému umírání (Stanoev, 2015, s. 44). Konec první kapitoly mé práce, pojednávající o holistickém přístupu ke člověku, ukazuje mimo jiné na propojení mezi psychickým stresem a fyzickým zdravím. Ztráta bydlení působí na člověka na všech jeho úrovních.

4.3 Charakteristika sociální práce s lidmi bez domova na Slovensku

Na Slovensku se počet lidí bez domova odhaduje na 30 000, přičemž nejpočetnější skupina jsou muži mezi třiceti a padesáti lety. Roste i počet žen a rodin s dětmi a výrazně stoupá podíl mladých lidí, kteří vyšli z dětských domovů a stávají se bezdomovci (Miláčková, Rochovská, 2011, s. 200).

Mnozí autoři se shodují na tom, že slovenská legislativa má značné mezery s vymezením pojmů ohledně bezdomovectví, je nejednoznačná a problematická pokud jde o vymezení kompetencí jednotlivým subjektům sociálních služeb (Vereša, 2008, dle Miláčková, Rochovská, 2011, s. 205). Slovenská legislativa oficiálně nedefinuje pojem bezdomovec, vztahují se k němu pouze termíny společensky nepřizpůsobivá osoba, tulák, nebo společensky vyloučená osoba (Miláčková, Rochovská, 2011, s. 204-205). Holováčová (2013, s.133) dodává, že výraz bezdomovec je na Slovensku spojen s vysokou mírou stigmatizace. Dále píše, že zákon o sociálních službách v tomto směru stanovuje definici „fyzická osoba, která nemá zabezpečené nevyhnutelné podmínky pro uspokojování základních životních potřeb a která nemá zabezpečené ubytování anebo nemůže dosavadní bydlení užívat.“ Zákon č. 599/2003 o pomoci v hmotné nouzi potom používá výraz „občan v hmotné nouzi“ (Holováčová, 2013, s. 134).

Zákon č. 448/2008 Z.z. o sociálních službách (zákon č. 448/2008, § 12), ve znění účinném od 01.01.2018, definuje způsoby, jakými pomoci osobám v nepříznivé sociální situaci, mezi něž se řadí také lidé bez domova. Neudává výslovně služby poskytované lidem bez domova, jelikož, jak už jsem psal výše, terminologie tohoto zákona není jednoznačná. Lze se ale domnívat, že služby určené lidem bez domova jsou v první řadě pobytového charakteru, mezi něž se řadí například útulek a noclehárna. Jak již ale bylo zmíněno, člověk bez domova může být i potenciální, pro něhož figuruje jako prioritní služba domov na půl cesty, který se pokouší zprostředkovat přechod mezi ústavní péčí a veřejným životem. Velmi významným prvkem slovenské legislativy v kontextu práce s lidmi bez domova je "terénna sociálna služba krízovej intervencie" (zákon č. 448/2008, § 24a), "která je klíčová pro včasné poskytnutí smysluplné pomoci" (Gerbery, Filadelfiová, 2015, s. 108). Touto pomocí se myslí zejména navázání kontaktu a otevření možnosti

spolupráce, čímž se otevírá prostor pro provedení posouzení životní situace klienta a k němu i možné duchovní posouzení situace klienta.

Ve Slovenské republice se pomoci lidem bez domova věnují především členové a dobrovolníci neziskových organizací, charit a komunit (Vereša, 2008, dle Miláčková, Rochovská, 2011, s. 205). Působí zde ve velké míře například Slovenská katolícka charita, která vychází z křesťanských hodnot a k sociálním službám, které poskytuje lidem bez domova v mnoha městech Slovenské republiky, nabízí i duchovní programy.

Nejčastěji poskytovanou formou pomoci lidem bez domova je na Slovensku podle výzkumu Gerberyho a Filadelfiové (2015, s. 107) sociální poradenství, které poskytuje 85,5% z celkových 164 zkoumaných organizací, jež poskytují služby lidem bez domova. Oproti tomu speciální poradenství, které se skládá ze zjištění konkrétních příčin, charakteru a rozsahu problému a z provedení odborné pomoci, je poskytováno pouze v 36% organizací a dalších 13% jej plánuje v budoucnu využít. Druhou nejpočetnější formou byly služby poskytované prostřednictvím zařízení, nejčastěji v podobě útulku a poté noclehárny. Útulek provozuje v přepočtu každá druhá z dotázaných organizací. Službu terénní krizové intervence, která je nezbytná pro včasný zásah do života klienta, užívá 46% organizací. Z celého výzkumu vyplývá, že zásadní pozornost je při poskytování sociální pomoci lidem bez domova zaměřena na materiální stránku jejich života, tedy na zajištění bydlení a poskytnutí informací ohledně dalších základních prvků nutných pro určitou úroveň života ve společnosti, jako například na vyřízení dokladů, pojištění, zaměstnání a podobně.

Zjištění výše uvedené studie podle mého názoru ukazují na situaci podobnou té v České republice, kdy jsou sociální služby při práci s lidmi bez domova zaměřeny hlavně na materiální stránku života. Vidím v tom smysl, jelikož mnoho pracovníků nepřikládá duchovnímu rozměru člověka bez domova vysoký význam, pokud je onen člověk ohrožen nedostatkem potravy. Stejně tak tvrdí i Belcher (2003, s. 183, dle Vodička, 2008, s. 74), který právě tuto skutečnost považuje za jeden z důvodů, proč se mnoho literatury nevěnuje vztahu mezi duchovnem a bezdomovectvím.

Jak již ale bylo řečeno, na Slovensku působí při sociální práci s lidmi bez domova ve velké míře charity, například Slovenská katolícka charita, která

dbá na komplexní přístup ke klientům, tudíž se snaží přihlížet ke všem aspektům jejich života, tedy nabízí i duchovní pomoc (Slovenská katolícka charita, Kdo jsme [online]).

4.4 Duchovní stránka v sociální práci s lidmi bez domova

Duchovním potřebám lidí bez domova se česká i slovenská literatura věnují v nízké míře. Podle Belchera (2003, s. 180, dle Vodička, 2008, s. 73) je v literatuře zejména osobní rovina lidí bez domova přehlížena a autor uvádí spiritualitu jakožto chybějící článek pro pomoc těmto lidem.

Nicméně i tak se v literatuře objevují autoři, kteří hledají vliv duchovní stránky na celkový stav člověka bez domova. Například výzkum autorek Rundquistové a Reedové (2007, dle Vodička, 2008, s. 81) hledal způsob, jakým zvýšit well-being (životní spokojenost) člověka bez domova pomocí nalézání zdrojů. Konkrétně hledali korelaci mezi spirituální perspektivou, well-beingem a sebetranscendencí.

Teorie sebetranscendence je východisko sestavené Pamelou Reedovou, které připisuje člověku možnost v jakýchkoliv podmínkách tvořivě využít své zdroje pro zlepšení životní spokojenosti. Zejména u lidí bez domova existuje vysoký stupeň zranitelnosti, způsobený zdravotním stavem a životním stylem, který může vybízet takového člověka k hledání způsobů, jež mu pomohou překročit svá aktuální omezení a trápení. Pomoc k uvědomění si sebetranscendenčních pohnutek může člověku zvýšit spokojenost a umožnit nový pohled na vypořádávání se jak už se svými vlastními omezeními, tak i s omezeními kladenými prostředím. Celkově vzato autorky teorie sebetranscendence uvádějí, že zabývání se oblastmi jak už každodenního života, tak i spirituálními, které přesahují jedince ve zranitelné situaci, může značně přispět k jeho životní spokojenosti a osobní integritě.

To také potvrdily ve výzkumu mezi klienty azylového domova. Autorky zjistily pevnou korelaci mezi spirituální oblastí, životní spokojeností a sebetranscendencí, čímž utvrdily platnost teorie sebetranscendence. Výsledky podporují význam použití holistického přístupu k lidem bez domova (Rundquist, Reed 2007, s. 11, dle Vodička, 2008, s. 82). Tímto také nepřímo podporují význam provedení duchovního posouzení, jimž pracovník otevře právě oblasti týkající se přesahu člověka.

Ve Spojených Státech Amerických proběhl výzkum na téma hledání silných stránek mladých lidí bez domova (Bender, Thompson, McManus, 2007). V tomto výzkumu badatelé objevili, že mezi několik významných oblastí, které pro mladé lidi bez domova slouží jako zdroj síly, patří i spiritualita. Ta pro několik osob účastnících se výzkumu funguje jako zdroj podpory a naděje (Bender a kol., 2007, s. 34), kdy účastníci otevřeně shledali víru v Boha jako silnou stránku, která jim přináší například utěšení ve vědomí, že je Bůh chrání.

V prostředí české a slovenské sociální práce se můžeme odkázat na časopis sociální práce, ve kterém se také objevují zmínky o spojitosti mezi duchovní stránkou a potřebami člověka bez domova. Zejména jde o články pana Plachého a Czudka (2006), kteří hovoří o spojitosti mezi praxí duchovně založených sociálních služeb a poskytováním péče osobám bez domova.

5 Výzkumné provedení konceptu duchovního posouzení podle Davida R. Hodge

V předešlé části své práce jsem charakterizoval samotné posouzení životní situace klienta a jeho východiska v cílech sociální práce. Nastínil jsem holistický přístup ke zdraví a k člověku a popsal duchovní posouzení situace klienta. Uvedl jsem mnoho důvodů, proč se duchovním posouzením v sociální práci zabývat a blíže nastínil konkrétní metodu duchovního posouzení podle Davida R. Hodge. Tím jsem se pokusil nastavit teoretickou základnu pro uskutečnění samotného výzkumu na téma použití konceptu duchovního posouzení v sociální práci s lidmi bez domova na Slovensku, jímž se budu podrobně zabývat v této kapitole.

5.1 Cíl výzkumu

Cílem mého výzkumu je: Zhodnotit benefity a bariéry pro použití konceptu duchovního posouzení v sociální práci s lidmi bez domova na Slovensku. Tímto cílem rozumím provedení duchovního posouzení s lidmi bez domova na Slovensku a objevení oblastí, které skýtají na jedné straně přínosnost a na druhé straně bariéry pro jeho provedení. Přínos zde může být jakýkoliv faktor ukazující na užitečnost použití konceptu pro splnění cíle sociální práce, jako třeba kladný vliv na klientovo sebe-pojetí, prohloubení vztahu pracovníka a klienta nebo nalezení důležitých informací ohledně klienta. Bariéra může být jakákoliv oblast, která vlivem použití konceptu nepřispívá ke splnění cíle sociální práce, ba mu dokonce brání. Může jí být například neporozumění konceptu ze strany zúčastněné osoby, nevěle účastníka odpovídat na otázky konceptu, lhostejnost vůči tématu či neužitečnost získaných informací.

Smyslem cíle mého výzkumu je na základě výsledků stanovit hypotézu, zda-li existuje vysoký či nízký potenciál pro používání konceptu duchovního posouzení podle Davida R. Hodge v sociální práci s lidmi bez domova na Slovensku. Tato výstupná hypotéza může poté sloužit jako ukazatel k úvahám o používání konceptu sociálními pracovníky na Slovensku, ale i v Česku, stejně tak jako inspirace pro studenty sociální práce se zmíněnou oblastí zabývat.

Výzkumný cíl je téměř totožný tomu, který si kladl Gierczuszkiewicz (2013, s. 45) ve své práci. Jeho hlavním cílem bylo vyzkoušet použití konceptu

duchovního posouzení podle Davida R. Hodge v sociální práci s lidmi bez domova v České republice a zjistit, jaké se objeví potenciály/předpoklady a bariéry pro použití konceptu. Bádá po výstupu, zda-li je v Českých podmínkách možné duchovní posouzení provést, co použití brání a co ukazuje na jeho funkčnost. Smyslem Gierczuszkiewiczova výzkumu bylo poté ozřejmit, je-li možné na základě výsledků výzkumu uvažovat o širším používání konceptu duchovního posouzení v sociální práci s lidmi bez domova v České republice.

V České republice i na Slovensku je koncept duchovního posouzení podle Davida R. Hodge nepoužívanou a téměř neznámou metodou. V České republice již na toto téma proběhl výzkum právě panem Gierczuszkiewiczem, zatímco na Slovensku podobný výzkum ještě neproběhl. Z toho důvodu chci výzkum na Slovensku provést a objevit, je-li možné na základě benefitů a bariér, které při použití objevím, uvažovat o možnosti jeho širšího použití. Výzkumná otázka zní: Jaké jsou benefity a bariéry pro použití konceptu duchovního posouzení podle Davida R. Hodge na poli slovenské sociální práce s lidmi bez domova? Na základě zodpovězení této výzkumné otázky předpokládám stanovení hypotézy, že pro použití zmíněného duchovního konceptu existuje na poli slovenské sociální práce s lidmi bez domova vysoký potenciál.

5.2 Volba metodologie výzkumu

V této části práce popíši, jakou metodologii jsem pro výzkum zvolil. S volbou metodologie vycházím především z práce Tomasze Gierczuszkiewicze (2013), na kterou svou práci navazuji a podle jejíž vyšlapané cesty chci postupovat. Výzkumné kroky a metody tedy přejímám a zasazuji do nového kontextu. Tyto metody popíši na následujících řádcích.

5.2.1 Popis výzkumné metody - kvalitativní

Podobně jako Gierczuszkiewicz (2013, s. 46), vybírám typ výzkumu na základě toho, co a jak chci zkoumat, tedy takový, který mi nejlépe umožní, v rámci mých prostředků, splnit cíl své práce, konkrétně zhodnotit benefity a bariéry pro použití konceptu duchovního posouzení podle Davida R. Hodge na poli sociální práce s lidmi bez domova na Slovensku.

Disman (2011, s. 286, 287) charakterizuje kvalitativní přístup jako takový, jehož cílem je vytvoření nových hypotéz, k čemuž dochází pozorováním a sběrem dat, jimiž seskupujeme mnoho informací o malém počtu jedinců, z nichž v průběhu a v závěru pomocí indukce vyvozujeme určitá pravidla, opakující se vzorce, návaznosti, až konečně formulujeme nové hypotézy či zcela novou teorii. Pro kvalitativní výzkum je typická vysoká validita a nízká reliabilita, tedy výsledky se dají jen těžko zobecnit na širší populaci, avšak jsou platné vůči skutečnosti. Dismanově charakteristice rozumím v tom smyslu, že kvalitativní výzkum provádíme na ne zcela známé půdě, kdy hledáme především spojitosti, jež se nám zdají být důležité pro určitý cíl práce, přičemž s otevřeným postojem přijímáme všechny informace, které mohou být k našemu cíli relevantní a ze kterých následně utřídíme určité schéma.

Kvalitativní přístup je vhodný pro výzkumný cíl mé práce, protože ačkoliv je téma duchovního posouzení značně prozkoumanou oblastí například ve Spojených Státech Amerických, v Česku bylo zkoumáno pouze v nejnižší míře a na Slovensku, kam s ním zamýšlím jít já, už vůbec, což znamená, že množství neprozkoumaných informací je vysoké.

5.2.2 Popis typu výzkumu - kvalitativní evaluace

Yin (1989 dle Miovský 2006, 93) rozeznává několik typů kvalitativního přístupu, jež jsou rozdílné svými výhodami či nevýhodami vzhledem ke stanovenému cíli výzkumu a také objektu, který zkoumáme. Uvedu zde pouze ten typ výzkumu, který nejvíce svými metodami a výstupem přiléhá k výzkumu mému. Tím je kvalitativní evaluace. Pojem kvalitativní evaluace znamená podle Miovského (2006, s. 118) "způsob hodnocení vlastností sledovaných jevů nebo procesů". Nezbytný je také předpoklad, že to, podle čeho hodnotíme, je spjato s kulturně-historickým, společenským, teoretickým a zkušenostním rámcem. Miovský rozděluje kvalitativní evaluaci na formativní a normativní přístup, přičemž druh mého výzkumu se více blíží formativnímu přístupu a to proto, že výsledek mého výzkumu má, stejně jako formativní evaluace, přinést informace o silných a slabých stránkách zkoumaného projektu a zároveň uvést doporučení, jak s těmito zacházet pro další celkové zlepšení zkoumaného objektu. Naproti tomu normativní evaluace, která dle Miovského (2006, s. 117) srovnává dva různé přístupy, v našem případě by to byly dva různé

koncepty duchovního posouzení, hledá jejich silné a slabé stránky a ve finále srovnává, který z nich je lepší a proč.

Pro rozsah této studie postačí nejprve ono nalezení benefitů a bariér jednoho přístupu, který je v naší a sousední slovenské kultuře neznámý. Pokud tento se ve výsledku prokáže jako přínosný, užitečný, bude možno objevovat benefity a bariéry přístupů dalších a poté jejich srovnávání.

Miovský (2006) také předkládá několik otázek, které by si měl každý výzkumník před zahájením kvalitativně evaluativního výzkumu odpovědět. Na některé z nich se pokusím v dalším odstavci odpovědět.

"Jaký smysl, význam a cíle má evaluace a pro koho? Kdo je iniciátorem a jaká má očekávání?"

Smyslem mé kvalitativní evaluace je objevit takzvaná pro a proti použití duchovního posouzení, s cílem otevřít téma duchovního posouzení na Slovensku a zjištění, jaké specifické benefity a bariéry se v průběhu testování objeví. Iniciátorem je částečně pan Gierczuczkiewicz, částečně můj vedoucí pan Jakub Doležel, a částečně já, přičemž mým očekáváním je nalezení faktorů ukazujících na vysoký potenciál pro použití tohoto konceptu na Slovensku. Mé očekávání je založeno na teoretických poznacích popsanych v kapitole duchovní posouzení situace klienta, které se podle mého názoru, byť získány především ze západních zemí, vztahují i na populaci České a Slovenské republiky.

"Kdo je cílovou skupinou evaluace?"

Cílovou skupinou evaluace jsou lidé bez domova, klienti Gréckokatolické Charity v Prešově, kteří svolí k provedení výzkumu.

"Jaké roviny bude evaluace zohledňovat?"

Evaluace formativního rázu, určena pro nalezení silných a slabých stránek posouzení podle Davida R. Hodge, bude zohledňovat jednak některé roviny, které ve své práci objevil již pan Gierczuczkiewicz (2013), jimiž jsou například "Otevřenost a motivace ke spolupráci na provedení duchovního posouzení ze strany zúčastněných osob, Porozumění zúčastněných osob zkušebnímu použití duchovního posouzení, Citlivost tématu duchovna u některých zúčastněných osob, Reflexe

samotných zúčastněných osob", ale i další potenciální oblasti, které se mohou při analýze dat vynořit. Například přínosnost objevených dat pro sociální práci, nebo vliv provedení konceptu na aktuální rozpoložení účastníka výzkumu.

5.2.3 Popis techniky sběru dat - zúčastněné pozorování

Disman (2011, s. 305) říká, že zúčastněné pozorování je takové, při kterém pozorovatel přímo participuje na životě, ději, situaci, ve které se zkoumaný objekt nachází. Cílem je poté snaha o porozumění celé situace, kdy je v ní sám výzkumník plně ponořen. Stejně o zúčastněném pozorování hovoří i Miovský (2006, s. 152), který jej dále dělí na skryté zúčastněné pozorování a otevřené zúčastněné pozorování. Technika sběru dat pro můj výzkum bude odpovídat otevřenému zúčastněnému pozorování již Miovský (2006, s. 154) popisuje jako případ výzkumníka volně se pohybujícího a interagujícího se zkoumaným vzorkem, přičemž zkoumaný vzorek zná výzkumníkovu totožnost a ví, že výzkum probíhá. Důležitá je zde podle Miovského i příprava, která se skládá z ujasnění si, jakým způsobem výzkumník kontaktuje cílovou skupinu, jak získá informovaný souhlas, měl by mít představu o své roli v prostředí a o specifických způsobech, jakými může s cílovou skupinou komunikovat.

Před odjezdem na Slovensko, kde můj výzkum probíhal, jsem ošetřil možnost uplatnění metody zúčastněného pozorování prostřednictvím e-mailové komunikace s organizací. Domluvili jsme se, že na samotném místě kontaktuji cílovou skupinu buďto sám, nebo s pomocí pracovníků, kteří mi mohou jednak doporučit klienty, či jim klientům oznámit skutečnost, že výzkum provádím. Všechny varianty také skutečně proběhly. Představu o své roli jsem si ujasnil v souladu se školou CARITAS, jakožto vysílající organizací a Gréckokatolickou charitou v Prešově, jakožto přijímající organizací. V kontraktu o provedení odborné praxe jsme se všichni tři shodli na mé roli, kompetencích a povinnostech na pracovišti, čímž jsem zajistil potřebné kroky naplnění přípravy před zúčastněným pozorováním.

5.2.4 Popis metody výběru vzorku - účelový výběr

Vzhledem ke svým časovým možnostem na místě, kde jsem praxi vykonával, jsem zvolil metodu účelového výběru, který spočívá v jasném definování výzkumné populace, přičemž výzkumník přímo volí, co by mělo být pozorováno (Disman

2007, s. 113). Zároveň také platí, že výsledky nelze generalizovat a přičíst je i široké veřejnosti, nýbrž zastávají místo pouze u námi zvoleného vzorku. Miovský (2006, s. 135) říká, že účelový, neboli záměrný typ výběru výzkumného vzorku spočívá v "cíleném vyhledávání účastníků podle jejich určitých vlastností". Dále píše, že výzkumník provede výzkum s účastníky vybranými podle konkrétních vlastností, kteří k němu svolí.

Při svém výzkumu jsem se zaměřil na osoby bez domova, využívající služby u Gréckokatolické Charity v Prešově, konkrétně službu nízkoprahového denního centra, noclehárny a útulku. Z těchto osob jsem účastníky dále vybíral náhodně, podle situace a možností, přičemž jsem se snažil o uskutečnění výzkumu s co nejvíce účastníky.

5.2.5 Popis metody zpracování kvalitativních dat

Metodu pro ukotvení dat jsem zvolil terénní poznámky. Ty podle Dismana (2011, s. 312-316) slouží k zachycení veškerého dění, pocitů, dojmů a interpretací pracovníka. Tvoří tak komplexní textový záznam všeho, co výzkumník v průběhu výzkumu zpozoroval, přičemž by poznámky měly zaznamenávat konkrétní údaje a také předběžné interpretace výzkumníka. Terénní poznámky by měly zaznamenat co nejúplnější a nejpřesnější obraz situace, včetně samotného výzkumníka, jeho pocitů, myšlenek, dojmů a interpretací. Je nejlepší, když jsou tvořeny přímo živě na místě. Tím se ovšem může narušit přirozená interakce výzkumníka se zkoumaným objektem, tudíž lze zapsat poznámky až po skončení výzkumu. Důležité je zapsat je co nejdříve, než odejdou z paměti. K pomoci při zachycování dat lze použít i magnetofon, jehož nevýhoda je, že dokáže zaznamenat pouze zvukové údaje. Zvukový záznam nevyovídá nic o neverbální komunikaci účastníků, ani nedokáže zachytit pocity výzkumníka, které je také nutné brát při shromažďování dat v potaz. Terénní poznámky lze dále rozdělit na tři složky, jimiž jsou terénní dokumentace, která zachycuje veškeré dění v situaci, organizační dokumentace, jež tvoří záznam o osobních údajích účastníků, adresy míst a časy akcí a analytická dokumentace, pomocí níž můžeme zaznamenat průběžnou analýzu a interpretaci dat.

Při svém výzkumu jsem se řídil výše uvedenými pravidly vedení terénních poznámek a pro zachycení dat jsem použil i zvukové nahrávání.

5.2.6 Popis metody analýzy kvalitativních dat

Disman (2011, s. 317-319) uvádí, že při kvalitativním výzkumu nejsou předem stanovené hypotézy a podle nich vytvořené kategorie dat, jež hledáme. Proto doporučuje badateli, ve fázi analýzy a interpretaci dat, vytvořit si podle obsahu a pochopení sesbíraných údajů vlastní kategorie. Nabízí jen pro přehled obecné schéma kategorií podle Loffland a Lofflad (1971), jimiž jsou: 1) akt, 2) aktivita, 3) význam, 4) participace, 5) vztahy a 6) prostředí. Každopádně je nejvhodnější, když si výzkumník na základě postupně sbíraných dat vytváří kategorie vlastní, které nejlépe sedí jeho individuálnímu výzkumu. Tato fáze je značně náročná na čas a energii, neboť se kategorie s postupem výzkumu stále vyvíjejí, ucelují a formují k jasnějším závěrům.

Pro bližší uchopení metody analýzy dat se stejně jako Gierczuszkiewicz (2013, s. 54) přikláním i k výkladu metody zachycení vzorců ("gestaltů"), podle Miovského (2006, s. 222). Miovský tuto metodu charakterizuje jako poměrně jednoduše fungující nástroj, kdy v průběhu získávání údajů vyhledáváme vzorce, které se v jednotlivých případech zkoumaných objektů opakují. Výzkumník hledá v příbězích účastníků opakující se struktury a tyto formuje do obecnějších rovin. Tím dochází k redukci bohatosti výkladu a prvotní formulace je nahrazena obecnějším principem. S novými informacemi výzkumník hledá ty struktury, které již vytvořený obecný princip doplňují, rozvíjejí a podporují. Hledá také ty, jež vzorec vyvracejí, nebo mu stanovují určitou podmínku či limit.

Před započítím výzkumu jsem se obeznámil s kategoriemi, které při svém výzkumu vyvodil Gierczuszkiewicz (2013, s. 57-66). Východiska jeho výzkumu jsem použil jako inspiraci k tomu, kterým směrem se mohu při sbírání a hlavně při analýze dat dívat. Jsou jimi: Otevřenost a motivace ke spolupráci na provedení duchovního posouzení ze strany zúčastněných osob, Porozumění zúčastněných osob zkušebnímu použití duchovního posouzení, Schopnost zúčastněných osob reagovat na otázky, Citlivost tématu duchovna u některých zúčastněných osob, Přirozeně lidská rovina duchovního posouzení, Informace podstatné pro samotný proces provádění duchovního posouzení, Reflexe samotných zúčastněných osob.

5.2.7 Etická opatření

Před přistoupením k samotnému výzkumu jsem se zaměřil ještě na dva etické prvky, které mohou mít vliv na celkový průběh zkoumání. Jsou jimi tzv. střet zájmu a autoreflexe.

Střet zájmu Miovský (2006, s. 279) definuje jako situaci, kdy je výzkumník postaven do situace, kdy jemu či účastníkům výzkumu může splývat role, jež výzkumník má. To se může dít například v případě, kdy je terénní sociální pracovník postaven do role výzkumníka, přičemž klient jej má stále za sociálního pracovníka a reaguje způsobem spjatým s výzkumníkovou dřívější rolí. Je nezbytné, aby měli výzkumník i účastník výzkumu stále jasno ve svých rolích. S touto možností jsem počítal i při vlastním výzkumu, jelikož jsem jel na pracoviště působit v první řadě jako stážista. Bylo možné, že se mezi mnou a klienty vytvoří vazby v ohledu sociální pracovník - klient, což mohlo vnášet nejasnosti do výzkumu. Hrozba střetu zájmu se v průběhu výzkumu nenaplnila, nicméně střet zájmu proběhl v opačném smyslu, než jsem předpokládal a to tak, že mne jakožto stážistu klienti zařízení často považovali především jako výzkumníka. Průběh výzkumu "střetem zájmu" však nebyl ovlivněn.

Autoreflexi zmiňuje Miovský (2006, s. 75) především v kontextu komunikace mezi výzkumníkem a ostatními osobami, které se účastní výzkumu. Výzkumník totiž svými motivy, chováním a stylem komunikace ovlivňuje zkoumané prostředí, a pokud si svých pohnutek není vědom, nemůže je zohlednit ve výsledcích výzkumu a ani se připravit tak, aby svůj například negativní vliv na druhé osoby co nejvíce minimalizoval. Podle Miovského je důležité, aby výzkumník vnímal svá očekávání a své motivy dokázal reflektovat, aby je učinil vědomými a dokázal s nimi pracovat.

O to jsem se v průběhu výzkumu pokoušel. Nacházel jsem často vliv svých očekávání, která se do výzkumu přenášela. Například očekávání, že provedení duchovního posouzení na klienta působí pozitivně, že je pro něj přínosné. Shledal jsem ke konci sezení, když jsem se klientů ptal, jaký mají z proběhnutého procesu pocit, že opravdu čekám na pozitivní odezvu. V případě, kdy se nedostavovala, jsem měl chuť se zeptat znovu a nějakým způsobem ji klientovi podsunout. Díky autoreflexi jsem

byl schopen si těchto pohnutek všimnout a nenechal se jimi unést, minimalizoval jsem jejich vliv na situaci.

5.3 Průběh výzkumu

Výzkum jsem prováděl na základě teoretických poznatků, metod a doporučení, která jsem uvedl ve druhé kapitole své práce ke konceptu duchovního posouzení podle Davida R. Hodge. Dále jsem postupoval dle metodologie a etických opatření.

Bohužel jsem nebyl schopen dostat etickému opatření doporučenému Candou a Furmanem ohledně nutnosti provádět duchovní posouzení s klienty, s nimiž má pracovním vybudovaný dobrý vztah, jak je uvedeno výše v teoretické části mé práce. Výzkum jsem prováděl na Slovensku v rámci odborné praxe a pro vybudování dobrého vztahu s klienty jsem neměl čas. Nedostatečně vybudovaný vztah pro provedení kvalitního duchovního posouzení zohledním v kapitole diskuze.

V následující kapitole nastíním, jakým způsobem probíhal celkově proces mého výzkumu, načež v kapitole průběh jednotlivých sezení popíši dílčí setkání s účastníky. Pro přehlednost v textu ujasním označení termínů, jež budu používat. Klienti noclehárny a útulku byli často zároveň klienty nízkoprahového denního centra. Pro účel mé práce klienty rozčleňuji podle postavení služeb, které využívají. Klienty útulku, již je služba poskytující z těchto tří druhů nejvyšší poměr pevného zázemí, budu vždy označovat za klienty útulku. Klienta, jež využívá službu noclehárny i nízkoprahového denního centra, budu charakterizovat jakožto klienta noclehárny. Označení klient nízkoprahového denního centra budu používat pro klienty, jež využívají pouze službu nízkoprahového denního centra.

5.3.1 Průběh výzkumu celkově

Proces výzkumu pro mne započal chvílí, kdy jsem pomocí e-mailové komunikace otevřel domluvu s Gréckokatolickou charitou v Prešově na Slovensku, zda-li mohu při své dvouměsíční praktické stáži v jejich zařízeních nízkoprahového denního centra, noclehárny a útulku, otestovat metodu duchovního posouzení podle Davida R. Hodge s klienty lidmi bez domova. Charita mi vyšla vstříc svým povolením a poskytnutím prostorů pro samotný proces výzkumu. Po mém příjezdu na pracoviště mi pracovníci dali doporučení, že klienti útulku budou nejspíš

vstřícnější k účasti na duchovním posouzení, než klienti nízkoprahového centra a noclehárny, neboť mají pevnější zázemí a větší důvěru k pracovníkům obecně. To se také potvrdilo. V zařízení útulku jsem byl poté ohlášen jakožto stážista a bylo veřejně klientům sděleno, že na místě provádím výzkum.

Dohromady jsem v obou zařízeních oslovil osmnáct osob, z nichž sedm výzkum odmítlo, tři nabídku přijali, ale výzkum se neuskutečnil a s devíti osobami výzkum proběhl, přičemž jeden klient noclehárny oslovil mne. V případě tří klientů, kteří souhlasili s výzkumem, ovšem ten se nikdy neuskutečnil, se nám nepodařilo naplánovat termín setkání. Bylo to v případě klientů nízkoprahového denního centra a odůvodněním je charakter denního režimu člověka bez domova, který nemá pevně stanovené časové možnosti a časovou vyhlídku do budoucna.

Konkrétní osoby jsem ve všech případech kromě dvou volil k oslovení sám, jednoho člověka mi doporučil vedoucí služby s ohledem na jinakost jeho spirituality a druhý se mne přišel sám zeptat, zda se může účastnit výzkumu. Při oslovování jednotlivých osob jsem se představil, uvedl svou roli stážisty v zařízení a sdělil, že zde vykonávám výzkum na téma duchovního života, jakožto součást mé bakalářské práce. Pozoroval jsem, jak působí sousloví duchovní život na oslovenou osobu a následně vysvětlil, že by mě při setkání zajímalo, jaké hodnoty jí pomáhají vyrovnávat se s těžkostmi, jakou roli hraje v jejím životě například náboženství, ale že mě zajímá především osobní pohled na život, smysl a podobně. V případě pozitivní odezvy ze strany oslovené osoby k jsem obecně nastínil principy provedení duchovního posouzení, jako například jeho smysl v nalezení podpory a zdrojů v této sféře života a dále potřebu soukromí a časovou náročnost.

Všichni účastníci, kteří se do výzkumu chtěli zapojit, obvykle nevěděli, kdy budou mít volný prostor. Naštěstí jsem byl na pracovišti dva měsíce, takže jsme se střívali častěji a termín domluvili ve vhodnou chvíli, kdy měly osoby volný čas. Termín byl nejčastěji domluven maximálně na dva dny dopředu, či ještě ten samý den, kdy proběhla domluva. Obecně lze říci, že časové možnosti klientů zmíněných zařízení se stále měnily a vyplatilo se sjednávat termíny v co nejbližším čase od chvíle dohodnutí. V případech, kdy jsme termín domluvili na více dní dopředu, se třikrát stalo, že klient na schůzku nedorazil a jednou jsem nedorazil, kvůli náhlé změně plánu, já.

Každopádně ve všech těchto případech nakonec setkání a pokus o duchovní posouzení proběhly.

Výzkum proběhl s devíti osobami, z čehož byli dvě ženy a tři muži klienti útulku, dva muži klienti noclehárny a dva muži klienti nízkoprahového denního centra. Výzkum probíhal v různých prostorech. První čtyři setkání proběhla v samostatné pracovní místnosti nízkoprahového denního centra, kterou mi pracovníci umožnili využívat k účelu ničím nerušeného setkávání s účastníky. Místnost sloužila ke skupinovým aktivitám, nalézaly se v ní předměty pro tvořivou činnost a různé hry. Mimo jiné byla vybavena dvěma židlemi, stolkem a gaučem. V průběhu času došlo ke změně, kdy možnost využívat soukromou místnost zanikla. Další výzkumy probíhaly v budově útulku, zpravidla v pokojích klientů. Zde jsme vždy dodrželi soukromý charakter setkání a požádali klientova spolubydlícího o chvíli soukromí. Jedno sezení s klientkou proběhlo ve společenské místnosti, ve které jsme byli ovšem celou dobu nerušení o samotě a poslední setkání proběhlo v soukromé místnosti skladového charakteru, která nám taktéž umožnila nerušené setkání. Nicméně v posledním případě charakter místnosti netvořil úplně přívětivou, přátelskou atmosféru. Nepříjemně na mne působil chlad, který odváděl mou pozornost od účelu setkání. Na klienta podle jeho výpovědi a radostného elánu chlad ani stísněnost nepříjemně nepůsobily. K vytvoření příjemné atmosféry jsem ve všech případech nabídl účastníkům drobné občerstvení v podobě různých druhů sušenek a čaj.

Domluvené setkání následně probíhalo způsobem, kdy jsem hlouběji představil smysl mého výzkumu a posléze popsal náležitosti samotného duchovního posouzení, jak jsou uvedeny v teoretické části mé práce. Informoval jsem účastníka o jeho anonymitě a požádal o udělení souhlasu s participací ve výzkumu a také s pořízením zvukového záznamu. Po těchto náležitostech jsem započal proces posouzení stručným duchovním posouzením, které ve všech případech odhalilo význam pro provedení podrobnějšího duchovního posouzení. Ve všech případech po stručném duchovním posouzení následoval verbální nástroj duchovní historie, jehož délka trvání byla obvykle okolo jedné hodiny. Sezení poté probíhalo s jednotlivými účastníky různě.

5.3.2 Průběh jednotlivých sezení

V této kapitole popíši, jak probíhala jednotlivá sezení s účastníky výzkumu. Nejprve popíši celkové schéma použití nástrojů při sezeních a poté uvedu

informace o konkrétních sezeních, u nichž napíši jméno účastníka, službu, kterou využíval, poté časový údaj o délce sezení a nástroje podrobného duchovního posouzení, které jsem při výzkumu se zmíněnou osobou použil a krátce setkání okomentuji. Jména jednotlivých účastníků jsou smyšlená, aby byla zachována anonymita osob. Pro přehlednost k nim přidám označení symbolem R, jakožto respondent, s pořadovým číslem.

Uvedené nástroje duchovního posouzení jsem volil podle časových možností a dále podle vlastního úsudku pro vhodnost užití nástroje v souladu s dispozicemi účastníka. Ze začátku jsem vycházel z průběhu výzkumu Gierczuszkiewiczze (2013, s. 56) a předpokládal použití všech pěti nástrojů duchovního posouzení s délkou sezení zhruba tři hodiny. V mém případě probíhaly jednotlivé výzkumy v kratším čase a nikdy se mi nepodařilo s účastníkem provést všech pět nástrojů duchovního posouzení, především z časových důvodů. U všech účastníků jsem provedl nástroj duchovní historie a na konci každého sezení jsem se účastníka zeptal, "jaké to pro něj bylo" a zda-li by chtěl, aby s ním sociální pracovníci hovořili o těchto tématech. Pokud bylo sdělení při duchovní historii obsáhlé, nepřerušoval jsem jej kvůli uskutečnění dalších nástrojů. V případech, kde to čas a situace dovolovaly, jsem použil i nástroje další. Celkově jsem provedl 3x duchovní mapu života, 4x duchovní ekomapu, 1x duchovní ekogram a 1x duchovní genogram. Z časových možností jsem jako druhý nástroj spíše volil kratší a jednodušší, jímž je duchovní ekomapa.

S panem Borisem (R1), klientem nízkoprahového denního centra, trvalo setkání hodinu, prošli jsme nástroj duchovní historie. Domluvili se na dalším setkání, které proběhlo zhruba po dvou týdnech. Při druhém setkání, které trvalo přibližně čtyřicet minut, jsme společně prošli nástrojem duchovní mapy života a duchovní ekomapu. Následně již Boris neměl čas, ovšem stále byl motivován k dalšímu sezení, což ve chvílích našeho setkání v zařízení několikrát potvrdil dotazy, kdy se budeme moci opět sejít, Bohužel jsme již společný termín pro uskutečnění třetího setkání nenalezli.

S panem Danielem (R2), klientem noclehárny, jsme se setkali pouze jednou. Setkání trvalo celkově dvě hodiny s pauzou uprostřed, která oddělovala první část duchovní historie a druhou část, skládající se z provedení duchovní ekomapy a duchovního genogramu. Po sestrojení obou nástrojů, duchovní

ekomapy a duchovního genogramu, jsem usoudil, že sestavení duchovního ekogramu již není zapotřebí, neboť ten je spojením předešlých nástrojů. Účastník mi nabídl, že je otevřen k dalšímu setkání na podobné téma, které se však již neuskutečnilo z důvodu psychického rozpoložení účastníka. Na konci obou částí setkání s panem Danielem jsem objevil, že zvukový záznam byl porouchaný. Z tohoto sezení tedy nemám zvukový záznam a od této zkušenosti jsem pro nahrávání použil nový program, který fungoval bezchybně.

S panem Jaroslavem (R3), klientem noclehárny, se setkání skládalo z provedení duchovní historie, která zabrala zhruba tři čtvrtě hodiny, poté následovala pauza, po které jsme provedli duchovní mapu života a na závěr duchovní ekomapu. Tyto nástroje zabraly kolem jedné hodiny času. Pan Jaroslav neznal svou rodinnou historii, vyrostl v dětském domově, tudíž nemělo význam se zabírat duchovním genogramem. Také vyslovil svou otevřenost vůči dalšímu setkání, které mohlo vést do větší hloubky. To neproběhlo, jelikož jsem upřednostnil provedení duchovního posouzení s dalšími novými účastníky. Pan Jaroslav se od jedné klientky doslechl, že na místě provádím výzkum ohledně duchovního posouzení a sám mi nabídl svou účast.

Paní Iva (R4), klientka útulku, měla pouze jednu hodinu času, kterou jsme zaplnili nástrojem duchovní historie. Účastnice souhlasila s další setkáním pro provedení některého z dalších nástrojů pro podrobné duchovní posouzení. Toto setkání se však z časových důvodů účastnice neuskutečnilo.

S panem Lubomírem (R5), klientem útulku, trvalo sezení dvě hodiny. Skládalo se z duchovní historie, duchovní mapy života a duchovní ekomapy. Sezení proběhlo bez přestávky.

Pan Marek (R6) byl klientem útulku a setkání s ním trvalo hodinu času. Prošli jsme nástroj duchovní historie. Dále již pan Marek neměl čas.

S účastníkem Vaškem (R7) trvalo setkání opět hodinu, přičemž první část se skládala z duchovní historie a druhá, zhruba půl hodinu dlouhá, z duchovního ekogramu. Více času účastník neměl a byl otevřen dalšímu setkání.

S paní Klárou (R8), klientkou útulku, setkání proběhlo ve společenské místnosti a trvalo hodinu a půl. Za tu dobu jsme vyzkoušeli pouze nástroj duchovní

historie, neboť klientka nesvolila ke grafickým nástrojům. Byla ochotna k dalšímu setkání.

S panem Zdeňkem (R9) setkání proběhlo v místnosti skladového charakteru, setkání trvalo hodinu a skládalo se výhradně z duchovní historie. Poté jsme již ani já, ani účastník, neměli čas.

5.4 Výsledky výzkumu

Pomocí analýzy dat jsem vytvořil výsledné kategorie, které v této kapitole popíši a jejich výstup vztáhnou k cíli své práce, jímž je ohodnotit benefity a bariéry pro použití konceptu duchovního posouzení v sociální práci s lidmi bez domova na Slovensku (dále jen koncept).

5.4.1 Ochota oslovených osob účastnit se duchovního posouzení

Analýza dat ukázala, že z celkových osmnácti oslovených osob se osm osob zúčastnilo výzkumu, tři osoby k výzkumu svolili, ale výzkum neproběhl a sedm osob odmítlo. Z oněch sedmi osob, které k výzkumu nesvolily, pět osob po mém dotazu "proč ne" neuvedlo důvod. Jen tiše zavrtěly hlavou a dále mi nevěnovaly pozornost, některé pronesly "nie". Je obtížné říci, jaký byl jejich důvod, dalo by se uvažovat o nedostatečné důvěře mezi oslovenými osobami a mnou, jelikož jsem byl v zařízení nový a neměl s nikým vybudován vztah, nebo neměly zájem o téma duchovního posouzení. Pro objevení souvislosti mezi délkou mého vztahu s oslovenou osobou a ochotou k provedení konceptu jsem pomocí analýzy dat objevil, že v sedmi případech k výzkumu svolila osoba při našem prvním kontaktu a v sedmi případech při prvním kontaktu osoba nesvolila. Tedy poměr osob ochotných se účastnit duchovního posouzení a osob neochotných se účastnit duchovního posouzení při prvním kontaktu je stejný. Z údajů tedy nelze říci, že by existovala závislost mezi délkou mého vztahu s oslovovanou osobou a ochotou účastnit se duchovního posouzení, tato závislost však nelze z údajů ani vyvrátit. Zůstávají zde tedy možnosti, že neochota podílet se na duchovním posouzení byla dána nedůvěrou osoby vůči mně, výzkumníkovi, nebo nezájem o dané téma, nebo jiný důvod.

Zbylé dvě ze sedmi osob, neochotných k účasti na duchovním posouzení, byly hlasitě proti. Šlo poznat, že mají k explicitnímu pojetí duchovní stránky výrazný odpor.

Obě mluvily v podstatě o tom, že rozhovor na dané téma jim nijak nepomůže, že teď potřebují něco jiného, například uspokojit potřebu fyzického zdraví, financí nebo bydlení. Pro tyto dvě osoby bylo explicitní duchovní posouzení nevhodným nástrojem a skutečnost rázného nezájmu ze strany dvou osob se jeví jako bariéra pro použití konceptu.

Z jedenácti osob, které s výzkumem po mém oslovení souhlasily, byli čtyři bez jakéhokoli ostychu a zdálo se, že téma je jim blízké, souhlas udělily velmi brzy. U sedmi osob jsem pocítil, že si nejsou jistí, jakým směrem se bude duchovní posouzení ubírat, což potvrdil jejich nejistý pohled a upřesňující otázky ohledně toho, o co v duchovním posouzení půjde. Po kratším objasnění, že se jedná o rozhovor ohledně jedincova pohledu na život, svět, víru a jeho hodnoty, přistoupili k nabídce kladně. Se třemi ze sedmi, kteří se souhlasem váhali, duchovní posouzení neproběhlo, jelikož jsme nenalezli společný čas pro jeho uskutečnění.

Pan Jaroslav (R3) oslovil pro účast ve výzkumu mne. Nelze ale říci, že by to bylo především kvůli tématu, neboť když za mnou přišel, ještě nevěděl, že výzkum je zaměřen na téma duchovního posouzení. V jeho případě se jednalo tedy o zvědavost, ale na duchovní posouzení přistoupil a sezení s ním proběhlo.

Více než padesáti procentní souhlas oslovených osob (11 z 18) s provedením duchovního posouzení považují za benefiční faktor pro použití konceptu, protože značí, že pro více než polovinu oslovených osob může být téma duchovního života nějakým způsobem blízké. Na druhé straně několik málo osob (2), které byly nabídkou duchovního posouzení rozhořčeny, působí jako bariéra použití konceptu. Každopádně porovnání mezi součtem osob, které nevedly důvod (5) či rázně odmítly (2) a osob, které souhlasily (11), lze vyvodit závěr, že ochota oslovených osob podílet se na konceptu je spíše kladná, což považují za benefit pro jeho širší používání.

5.4.2 Hodnocení vlivu provedení duchovního posouzení ze strany zúčastněných osob

U všech účastníků se dá říci, že hodnotili provedení duchovního posouzení pozitivně. Ve všech případech bylo možné spatřit zájem účastníků při možnosti hovořit o sobě, své víře či hodnotách. Tomu nasvědčují i odpovědi účastníků na můj dotaz u konce sezení, jaké to pro ně bylo:

Boris (R1): "Dobre som sa s Vami porozprával, taký kľud prišiel... túto vec (duchovno) pokladám za prvoradú." Na konci sezení Boris také nabídl, že se se mnou opět rád setká a dále si pohovoří na téma duchovna.

Dušan (R2): "Som rád, že ma niekto vypočul. S nikým sa tu o tom nedá hovoriť." Dušan ze setkání odcházal nadšený a několikrát se mne ptal, jestli si můžeme promluvit znovu.

Jaroslav (R3): "Pre mňa to bolo veľmi dobré." S Jaroslavem jsme se setkali po druhé a stále byl otevřený si o duchovnu příště opět promluvit.

Iva (R4): "Ja by som ani neišla spať, keby som mala s kým si povedať o Božích daroch a oných veciach, ktoré robí." Klientka byla otevřená pro další setkání.

Lubomír (R5): "Niekomu som aspoň povedal, ako žijem s Bohom. Dávam sa vďaka jemu dohromady, najmä psychicky a duševne. A to duchovno to je najviac pre človeka."

Marek (R6): "Pýtal ste sa ma, v čom ja beriem zmysel života, ako to chcem a vidím ja." Na Markovi jsem upozoroval vděk za to, že mohl mluvit o životním smyslu a dalších duchovních otázkách ze svého osobního pohledu.

Vašek (R7): "V pohode, kludne, bez problému." Pro Vaška duchovní tematika nebyla neobvyklá a rozhovor pro něj byl normální, říkal, že si vždy rád o těchto věcech promluví.

Klára (R8): "To išlo fajne, tak akoby samo od seba. Málo kedy sa stane, že by som sa takto porozprávala. O týchto veciach už vôbec." Klára byla na konci sezení velmi vděčná, sdělila mi, že hovořila o věcech, které o ní v zařízení nikdo jiný neví.

Zdeněk (R9): "No, keďže sa cítim pri takýchto rozhovoroch ako ryba vo vode, tak vlastne, zase som sa tak zharmonizoval vo vnútri." Pro Zdeňka bylo setkání příjemné, jak sám konstatoval, jelikož mohl mluvit o tom, na čem v životě záleží, o čemž s jinými lidmi nemá příležitost hovořit.

Z analýzy dat vyplynulo, že všechny zúčastněné osoby hodnotily proběhnuté duchovní posouzení kladně. Po otázce "Jaké to pro ně bylo" hovořili o svých prožitcích ze sdílení duchovního života, k jemuž většina z nich obvykle nemá

příležitost. Z výpovědí účastníků vyplynulo, že byli všichni minimálně spokojeni s tím, že mohli otevřeně hovořit o tématu duchovního života. V žádném z případů se nenaskytl odpor či nevěle ze strany zúčastněných osob k možnosti dalšího setkání a sdílení. Pozitivní hodnocení provedení konceptu ze strany zúčastněných osob považují za benefit pro používání konceptu.

5.4.3 Objevení informací významných pro sociální práci

Metodou analýzy dat jsem objevil, že duchovní posouzení odhalilo u každého z účastníků významné informace, které mohou být využity v rámci sociální práce. S tím, jak se postupně, především v průběhu duchovní historie, začaly vynořovat bližší informace k duchovnímu životu účastníků, se u každého z nich objevily duchovní zdroje, které každý den pomáhají překonávat těžkosti. Vypovídají o tom následující tvrzení:

Boris (R1) se modlí každý den a říká k tomu: "Modlitba mi pomáhá překonávat těžké záležitosti... smrt' blízkého člověka, chuť na alkohol, to sú veci, ktoré mi modlitba pomáhá překonávat'."

Daniel (R2) pronesl, že jej modlitba zachránila před ulicí a dnes je to hlavní prostředek, kterým bojuje s alkoholem a agresivitou.

Jaroslav (R3) říká: "Keď mám problémy, porozprávam sa s Bohom a on mi poradí."

Iva (R4) se každý večer modlí, říká k tomu: "Ja viem, že ma počuje, že všetko počuje. Keď na to pomyslím, urobí sa mi lepšie." Večer vyznává svou vinu před Bohem a ta poté odezní.

Lubomír (R5) se každý večer modlí a děkuje Bohu. Také řekl, že mu společenství pomáhá proti závislosti na alkoholu: "Zverím sa Bohu, bratom a sestram v společenstve. My sme ako jedna rodina."

Marek (R6) sdělil: "Často chodím na cintorín, proste tak sa uvoľním." Vzpomíná tak na svou matku a vybavuje si hodnoty, které ho matka naučila a které mu dnes pomáhají v životě.

Vašek (R7) pronesl, že mu večerní modlitba velmi pomáhá k tomu, aby byl spokojený. Při duchovním posouzení sdělil i její náležitosti a dodal: "Modlím sa furt, každý večer, každý večer."

Klára (R8) se modlí také každý večer: „Ja mu večer poďakujem za ten deň, že som ho v zdraví prežila." Také využívá modlitbu k získání síly pro každodenní obtíže se sousedy: "Potom Boha prosím nech mi dá silu, aby som ho (sousedu) nezabila." Ujasnila mi, že díky těmto modlitbám v průběhu dne dokázala překonat mnoho tíživých situací zdravým způsobem.

Zdeněk (R9) vzpomíná na svou účast v duchovním společenství: "Bol som tak v pohode, nedal som sa stiahnuť do nejakých emócií, výbuchov i konfliktné situácie som riešil s odstupom a nadhľadom. To prostredie je veľmi prospešné." K tomu uvedl, že dnes používá pro zlepšení svého psychického rozpoložení meditaci.

Metodou analýzy dat jsem také zjistil, že duchovní posouzení odhalilo u většiny účastníků výzkumu silné zážitky, které v průběhu jejich života hráli významnou roli v kontextu problematiky sociální práce. Většina ze zúčastněných osob při duchovním posouzení odhalila silný duchovně založený zážitek, který spěl k vymanění se z obtížné životní situace a k nastartování vědomějšího způsobu života.

Byly to na jedné straně zážitky nábožensky orientované (Boris (R1), Daniel (R2), Iva (R4), Lubomír (R5), Vašek (R7)), kdy tito účastníci spojovali svůj přechod k víře v Boha a účasti na náboženských rituálech se zlepšením jejich životní situace, například s vymaněním se ze závislosti, se silou odejít z ulice do zařízení, se schopností nabít pokoje.

Iva (R4) říkala se slzami v očích: "Bez Boha by som tu už nebola." Protože Bůh ji prý zachránil před smrtí, kdy si už v životě dál nevěděla rady. Lubomíra (R5) zase oslovila transcendentní entita ve snu a výhruzně mu kázala, jak má žít. Od té doby své chování změnil a žije spořádanější život. Vašek (R7) se zase několikrát vypravil na poutní místo, které jednoho dne uviděl ve snu. To mu prý změnilo život a dodnes z místa čerpá pozitivní energii. Daniel (R2) podle své výpovědi spatřil duchovní entitu, když byl operován na nemocničním sále. Říká, že si z této události odnesl cenné rady, jak se v životě chovat a kam směřovat. Boris (R1) při

vyprávění o tom, co pro něj víra znamená, velmi ztišil hlas a bylo znát, s jakou úctou a vděkem hovoří o svém životním obratu, jež u něj díky náboženské víře nastal.

Na druhé straně Marek (R6) a Klára (R8) se v průběhu duchovní historie dostaly k silným, emocionálně nabitým zážitkům z minulosti, které měly osobitý charakter. Marek (R6) vzpomínal na svou matku, která jej v nitru oslovila těsně před tím, než chtěl spáchat sebevraždu. Poté upřesnil, jak moc jsou pro něj důležité hodnoty, které mu přenechali rodiče, ve kterých nachází vzor, jako například nikomu neubližovat a udržovat si pořádek. Klára (R8) se v průběhu duchovní historie také dostala k tématu rodiny, při níž se i rozplakala. Říkala: "Nedali nám bohatstvo, mnoho peňazi, ale mnoho lásky."

Analýzou dat jsem odhalil, že duchovní posouzení odkrylo u všech účastníků různorodé praktiky či rituály, jako například modlitbu, pravidelné procházky na hřbitov, meditaci či pobyt v duchovním společenství, které slouží jako pomoc v těžkých situacích i jako průběžný zdroj pokoje. Další zjištěné informace ukazují na vysokou citlivost údajů, které byli účastníci ochotni sdělit a které sehrály v jejich životě význačnou roli, jako například zjevení transcendentní entity ve snu, zjevení duchovní entity při operaci, oslovení zemřelou matkou při kritickém okamžiku života či citlivé vzpomínky na rodinnou historii. Tyto informace by se daly využít v rámci sociální práce k mnoha metodám intervence a spolupráce mezi klientem a pracovníkem. Množství informací získané o důležitých duchovních zážitcích a zdrojích účastníků vnímám jako benefit ukazující pro širší použití konceptu.

5.4.4 Dispozice zúčastněných osob k provedení grafických nástrojů duchovního posouzení

Analýzy dat objevila, že ne všichni klienti byli motivovaní k různým nástrojům duchovního posouzení. Například pan Jaroslav (R3) vyrůstal v dětském domově a neznal své rodiče ani prarodiče, tudíž nemělo smysl se s ním zabývat duchovním genogramem nebo ekogramem. V jiných případech účastníci nesvolili ke grafickému nástroji z různých důvodů. Paní Iva (R4) odvětila na nabídku sestrojení mapy života: "Asi to nedokážem". V tu chvíli pro ni bylo téma minulosti příliš citlivé a nechtěla se k němu vracet tak podrobným a názorným způsobem, což jsem respektoval. Z jiného soudku paní Klára (R8) odmítla sestrojení kteréhokoliv z grafických nástrojů z důvodu, že je antitalent na kreslení a raději si

povídá. V rámci přijatelných mezí se mi paní Kláru nepodařilo k nástroji motivovat, tudíž jsme pokračovali v provedení nástroje duchovní historie.

U většiny zúčastněných osob jsem si povšimnul, že nejsou motivováni k tvorbě grafických nástrojů, přičemž upřednostňují nástroj verbální. Často mi říkali, že si o tématu můžeme raději povědět slovy, protože neumí kreslit. Také hrál u tvorby grafických nástrojů roli čas, jehož bylo pro zúčastněné osoby obvykle málo, tudíž jsme zůstávali spíše u verbálního nástroje.

U klientů, s nimiž grafické nástroje proběhly, tedy u pana Borise (R1), Daniela (R2), Jaroslava (R3), Lubomíra (R5) a Vaška (R7) byl ze začátku patrný ostych, zda chápou správně postup sestrojení metody a její smysl. Po chvíli mého vysvětlování a praktické ukázky, jak nástroj vypadá a k čemu slouží, byli schopni jej vytvořit a použít. Při hodnocení, jak se účastníkům s nástroji pracovalo, odpovídali všichni, že si raději povídají. Ve verbálním nástroji cítí větší svobodu.

Celkově lze říci, že sestrojení grafických nástrojů duchovního posouzení sejevilo v průběhu výzkumu jako problematické. Pro některé z účastníků nebylo tvoření vhodné kvůli charakteru nástroje, jiní odmítali kvůli svým dispozicím. Někteří účastníci na něj přistoupili, ale upřednostnili verbální nástroj, při kterém se nemusí na nic vázat. Hrál zde také důležitou roli časový aspekt, který v mnoha případech znemožňoval užití složitějších a časově náročných grafických nástrojů. Uvedené skutečnosti působí jako bariéra proti použití grafických nástrojů konceptu.

5.4.5 Vliv neujasněné vlastní spirituality výzkumníka

Pomocí analýzy dat jsem objevil, že při průběhu duchovního posouzení jsem často odkláněl svou pozornost od jeho smyslu, jímž je nalezení významných informací týkajících se duchovní stránky člověka, k ujasňování a doplňování si své vlastní spirituality. V průběhu některých rozhovorů jsem v mysli srovnával svou vlastní spiritualitu a hodnoty, které uznávám, s hodnotami účastníků. To mělo negativní vliv na průběh posouzení duchovní stránky účastníka, jelikož jsem se tímto odkláněl od pozornosti zaměřené na empatické pochopení, přijetí a nalézání silných stránek účastníka. Na místo toho se má pozornost zaměřila k mým vlastním hodnotám, které se někdy i dostávaly do rozporu s hodnotami účastníka. V těchto chvílích jsem v sobě cítil tlak a nedokázal otevřeně vnímat, o čem účastník hovoří. Po

povšimnutí si této skutečnosti jsem se neprodleně vzpamatoval a navrátil se na své původní místo v rozhovoru. Tyto krátké pasáže působily jako odklon od cíle duchovního posouzení a dostávaly mne do hrozby názorového konfliktu s účastníkem. Vnímám jsem tyto krátké odklony při každém ze sezení.

Pro použití konceptu vnímám neujasněnou spiritualitu výzkumníka jako bariéru. Neznalost a nejistota ve vlastních spirituálních prožitcích, hodnotách a podobně může negativním způsobem ovlivňovat průběh duchovního posouzení. Z vlastní zkušenosti tedy mohu potvrdit upozornění Hodge, uvedené v teoretické části mé práce, které směřuje sociálního pracovníka k provedení duchovního posouzení a ne ujasňování si vlastní spirituality či evangelizaci klienta. Neujasněná spiritualita v mém případě působila značnou měrou jako bariéra proti použití konceptu, která se vztahuje především k posuzovateli a ne k populaci, jež je posuzována a ani k samotnému posuzovacímu konceptu.

5.4.6 Shrnutí výsledků

Při výzkumném provedení konceptu duchovního posouzení podle Davida R. Hodge na poli Slovenské sociální práce s lidmi bez domova jsem objevil následující benefity a bariéry působící pro používání konceptu:

Benefity:

- Ochota oslovených osob účastnit se duchovního posouzení
- Hodnocení vlivu provedení duchovního posouzení ze strany zúčastněných osob
- Objevení informací významných pro sociální práci

Bariéry:

- Dispozice zúčastněných osob k provedení grafických nástrojů duchovního posouzení
- Vliv neujasněné vlastní spirituality výzkumníka

5.4.7 Diskuze – Implikace výsledků pro sociální práci

Výzkumná otázka, jaké se objeví benefity a bariéry pro použití konceptu duchovního posouzení podle Davida R. Hodge na poli Slovenské sociální práce s lidmi bez domova, je zodpovězena pěti oblastmi, které jsem vyjmenoval ve shrnutí výsledků výzkumu. Pro

sociální práci hrají zmíněné oblasti benefitů významnou roli, přičemž se mezi sebou značně prolínají. Jako nejpřínosnější oblast sledávám objevení informací významných pro sociální práci. Uchopení a znalost duchovních zdrojů, stejně tak jako významných duchovních zážitků z minulosti, je velmi užitečná jak pro klienta samotného, tak také pro sociálního pracovníka, jehož úkolem je dozvědět se při posuzování životní situace klienta o všech důležitých oblastech, které mají v jeho životě vliv. Informace o duchovních zdrojích a silných duchovních zážitcích a motivech mohou pro sociálního pracovníka působit jako základní odrazový kámen pro pochopení klientova komplexního příběhu a mohou osvětlit další potenciální kroky intervence. Při znalosti těchto informací s nimi lze dále v pomáhajícím procesu pracovat, přičemž by naopak mohlo být pro pomáhající proces velmi nežádoucí o nich nevědět.

Limitem zmíněné oblasti a i dalších oblastí může být to, že jsem byl v zařízení relativně krátkou dobu a neměl jsem s účastníky vybudovaný žádný vztah. Tato skutečnost mohla ovlivnit průběh posouzení a tím i výpovědní hodnotu výsledků, kdy účastníci například nemuseli být natolik upřímní a raději se drželi bezpečné vzdálenosti, neříkali pravdu, vymýšleli si, či přeháněli. Tím pádem by mohly být jejich výpovědi a nalezené informace zkreslené, čímž by se jejich užitečnost pro sociální službu znehodnotila. Nicméně pro sociální službu jako takovou, kdy se vztah mezi klientem a pracovníkem buduje déle, by teoreticky mělo v průběhu času docházet k postupnému odstraňování zkreslení.

Ochota oslovených osob účastnit se duchovního posouzení může podle mne ukazovat na většinovou otevřenost lidí bez domova na Slovensku hovořit o duchovní tématice. To může znamenat, že pro mnoho klientů z dané cílové skupiny je téma blízké a zároveň jsou otevření jej sdílet. Limit zobecnění pro sociální práci s lidmi bez domova na Slovensku tkví v tom, že výzkum jsem provedl v církevním zařízení, které může být charakteristické tím, že si jej pro sociální službu vybírají více duchovně zaměřeni klienti. V necírkevních zařízeních může být ochota klientů hovořit o duchovní tématice nižší, což by bylo nutné opět otestovat na dílčích místech. Lze ovšem předpokládat, že s ohledem na vysokou statistiku poměru věřících obyvatel na Slovensku by mohla být ochota osob účastnit se duchovního posouzení vysoká i pro širší populaci. Znamenalo by to, že více než polovina lidí bez domova na Slovensku je ochotna se v rámci sociální práce účastnit duchovního posouzení, což by byla významná indikace pro využitelnost konceptu v sociální práci.

Pozitivní hodnocení vlivu duchovního posouzení zúčastněnými osobami jasně ukazuje minimálně na spokojenost zúčastněných osob s provedením konkrétní metody podle Davida R. Hodge, což znamená, že konceptu osoby rozumějí a v sociální práci by byly ochotny se k němu vracet. Dále výsledek spěje k tomu, že provedení duchovního posouzení může mít kladný vliv na rozpoložení klienta, otevírající sféru, o níž klient rád mluví a o které nemá s mnoha jinými lidmi příležitost si pohovořit. Zmíněné může zkvalitnit pomáhající vztah prohloubením důvěry mezi klientem a pracovníkem a samo o sobě působit jako intervence, jelikož klient hovoří o tématech, které jsou v běžných hovorech často skryty a ve kterých může sám pro sebe nalézat významné prvky. Vše zmíněné je pro sociální práci klíčové, ovšem platí zde opět limit mého krátkodobého vztahu s účastníky, kdy mohli pozitivně hodnotit proběhnuté posouzení zejména ze slušnosti. Avšak s ohledem na celkovou pozitivní atmosféru na konci sezení tuto možnost spíše zavrhuji.

Naproti tomu nejasněná vlastní spiritualita sociálního pracovníka může být značná bariéra, která hatí použití konceptu zvyšováním rizika konfliktu hodnot mezi pracovníkem a klientem a hrozbou odklonu od smyslu duchovního posouzení. V podstatě může nejasněná vlastní spiritualita sociálního pracovníka narušovat onu přátelskou, respektující a akceptující atmosféru, která by měla v průběhu duchovního posouzení panovat a která umožní plynulý průběh samotného procesu. Tím, že má sociální pracovník nejasněné vlastní hodnoty, světonázor a podobně, může poté při konfrontaci s hodnotami klienta lehce sklouznout k odlišnému záměru, než je kvalitní provedení duchovního posouzení a narušit pravidla etického kodexu. Takovéto situaci lze předejít ujasněním si vlastní spirituality pracovníka před prováděním duchovního posouzení a přikládáním pozornosti na citlivý a empatický přístup ke klientovi. Bohužel soudobé vzdělávání sociálních pracovníků na Slovensku nenabízí mnoho možností, jak si ujasnit vlastní spiritualitu, což může být pro zakomponování duchovního posouzení do vlastní praxe stěžejní záležitostí.

Použití grafických nástrojů jsem pomocí analýzy dat shledal jako problematické s ohledem na individuální dispozice účastníků. Časové možnosti a verbální preference účastníků bránily využití čtyř grafických nástrojů konceptu. Faktorem působícím pro preferenci zúčastněných osob neparticipovat na grafických nástrojích může být dána také naším nedostatečně dlouhým vztahem, kdy se účastníci styděli přede mnou kreslit. Tuto možnost považuji

za pravděpodobnou, jelikož verbální komunikace může být při prvních setkáních bezpečnější než rozměr tvorby, který účastníka vystavuje kritice. Pokud by tento rozměr hrál silnou roli ve vůli účastníků k provedení grafických nástrojů, je pravděpodobné, že s průběhem navázání bližšího a důvěryhodnějšího vztahu by zmíněná bariéra slábla. Bariéra z mého pohledu pro sociální práci na Slovensku nevyklučuje použití konceptu duchovního posouzení jako takového, nýbrž ukazuje na dílčí způsob, jak jej s cílovou skupinou nejefektivněji provádět. Pro uskutečnění smyslu duchovního posouzení v sociální práci to může znamenat, že je vždy dobré přiklonit se k nástroji, který klientovi vyhovuje nejlépe. Z tohoto důvodu jsou různé druhy nástrojů také sestaveny a využívány. V případě mého výzkumu byl ideálním nástrojem pro všechny účastníky verbální nástroj duchovní historie.

Podobný výzkum na stejné téma provedl pan Gierczuszkiewicz (2013), který jej s lidmi bez domova uskutečnil v České republice a objevil také významný vliv potenciálních/benefitních oblastí pro provedení konceptu a oblast bariér, kterou je možné ošetřit vhodnou přípravou. Ve srovnání našich dvou výzkumů lze říci, že výsledky se v mnohém podobají, zejména v otevřenosti účastníků k provedení výzkumu, v citlivosti tématu pro zúčastněné osoby, v pozitivním hodnocení posouzení ze strany zúčastněných osob a stejně tak v nutnosti pečlivé přípravy pracovníka. Významný rozpor mezi těmito dvěma pracemi nenastal, což považuji za faktor inklinující k podpoře dalšího testování a poznávání práce s duchovní stránku člověka v sociální práci v České a Slovenské republice.

Na tomto místě je vhodné připomenout, že při svém výzkumu jsem se nechal inspirovat výslednými oblastmi práce Gierczuszkiewicze, což jistě ovlivnilo mé smýšlení při sběru a analýze dat, což mohlo hrát roli při tvorbě výsledných kategorií. Nicméně dbal jsem stále na to otevřenost vůči jakýmkoliv podnětům, které se mohou objevit se snahou nepředpojatosti vůči výsledkům. Inspirace zmíněným výzkumem pro mne hrála roli především v rozměru oblastí, jež lze při provádění výzkumu pozorovat.

Při shrnutí výsledků musím zohlednit skutečnost, že kvůli rozměru výzkumu (18 oslovených osob, 9 respondentů), provedeném kvalitativní formou (vysoká validita, nízká reliabilita) na specifickém místě církevního zařízení, je nelze zobecnit na celou slovenskou republiku ani na sociální práci s cílovou skupinou jako takovou. Každopádně mohu konstatovat, že dílčí výzkum našel silné benefity, ukazující na vysokou míru použitelnosti (ochota oslovených osob..., hodnocení

vlivu...) a užitečnosti (objevení informací..., hodnocení vlivu...) v sociální práci, podporující teoretickou možnost a užitečnost použití konceptu s širší populací. Naproti tomu oblast bariér skýtá zejména individuální faktory výzkumníka/pracovníka a zúčastněné osoby. Oběma nalezeným bariérám je možné předejít přípravou pracovníků a používáním vhodných nástrojů, citlivým a empatickým přístupem ke klientům. Tudíž s ohledem na objevenou sílu výsledných benefitů a možnost předejít bariérám mohu stanovit hypotézu, že na poli Slovenské sociální práce s lidmi bez domova existuje vysoký potenciál pro použití konceptu duchovního posouzení podle Davida R. Hodge.

Závěr

Smyslem této práce bylo provést výzkum použití konceptu duchovního posouzení podle Davida R. Hodge na poli slovenské sociální práce s lidmi bez domova s cílem ohodnotit benefity a bariéry pro jeho použití. K tomuto účelu jsem se v prvních čtyřech částech mé práce pokusil vystavět na základě dostupných odborných informací teoretickou základnu, která má čtenáři odhalit prvky jednotlivých komponent celého tématu, kterými jsou posouzení životní situace klienta, duchovní posouzení v sociální práci, praktické nástroje duchovního posouzení podle Davida R. Hodge a teoretické zázemí problematiky bezdomovectví.

Pomocí kvalitativní metody výzkumu, jehož typem byla kvalitativní evaluace, technikou zúčastněného pozorování, při rozhovoru s účelově vybraným vzorkem z cílové skupiny lidí bez domova na Slovensku a za pomoci vedení terénní dokumentace s pořízením zvukového záznamu jsem se pokusil nashromáždit data, z nichž jsem díky metodě zachycení vzorců vyvodil jednotlivé oblasti výsledných údajů. Těmito jsem se snažil nalézt odpověď na výzkumnou otázku: Jaké se objeví benefity a bariéry pro použití konceptu duchovního posouzení podle Davida R. Hodge s lidmi bez domova na Slovensku? Odpovědí jsou oblasti benefitů: ochota oslovených osob účastnit se duchovního posouzení, hodnocení vlivu provedení duchovního posouzení ze strany zúčastněných osob a objevení informací významných pro sociální práci. Oblasti bariér potom znějí: dispozice zúčastněných osob k provedení grafických nástrojů duchovního posouzení a vliv neujasněné vlastní spirituality výzkumníka. Na základě výsledků výzkumu jsem stanovil hypotézu, že existuje vysoký potenciál pro používání konceptu duchovního posouzení podle Davida R. Hodge v sociální práci s lidmi bez domova na Slovensku, jelikož jsem shledal, že benefity pro použití zmíněného konceptu jsou pro výkon sociální práce významné a míra bariér, které jeho použití brání, lze patřičnou přípravou a volbou vhodných nástrojů snížit až odstranit. Limity výzkumu tkví ve skutečnosti, že se jeho výsledky pro nízký rozsah, specifické místo a kvalitativní formu výzkumu nedají zobecnit, přičemž krátkodobost vztahu výzkumníka s cílovou populací mohla, stejně jako výzkumníkova interpretace získaných dat, ovlivnit výpovědní hodnotu výsledků.

V souhrnu považuji cíl výzkumu za splněný. Nyní může z této práce čerpat inspiraci jak už samotné zařízení, kde byl výzkum prováděn, tak i studenti sociální práce, jimž je téma duchovního rozměru člověka blízké a kteří spatřují v jeho souvislosti se sociální prací důležitost. V další řadě výzkum přispívá k objemu dat shromážděných ohledně tohoto tématu v České a Slovenské republice a může fungovat jako další základní kámen pro uskutečnění širšího výzkumu ve více zařízeních. V jiném smyslu mohou výsledky výzkumu také poukazovat na potenciální možnost zakomponování duchovní tematiky jak už do procesu posouzení situace klienta, tak i do vzdělávacího procesu sociálních pracovníků, díky němuž se mohou stávající i budoucí pracovníci vyvarovat nebezpečí plynoucích z neznalosti práce s duchovní sférou člověka při práci s klientem.

Seznam použité literatury

- BENDER, K., S. J. THOMPSON aH. MCMANUS. 2007. Capacity for Survival: Exploring Strengths of Homeless Street Youth. *Child Youth Care Forum*, č. 36, s. 25-42.
- CZUDEK, Jan. 2006. Široká nabídka pracovních aktivit podporuje návrat na trh práce. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 4, s. 12-13
- DISMAN, Miroslav. 2007. Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha: Karolinum
- DISMAN, Miroslav. 2011. Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha: Karolinum
- DOČEKAL, Vít, Pavel KLIEMNT. 2016. Stereotypizace bezdomovství. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 5, s. 109-121.
- GERBERY, Daniel a Jarmila FILADELFIOVÁ. 2015. Výskum medzi poskytovateľmi služieb pre ľudí bez domova. In: ONDRUŠKOVÁ, D., D. GERBERY a FICO M. *Ludia bezdomova: príprava a realizácia empirického výskumu, analýza nástrojov prevencie a riešenia bezdomovectva*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny. s. 103-132.
- HODGE, David R. 2003. *Spiritual Assessment: A Handbook for Helping Professionals*. Botsford: North American Association of Christians in Social Work. ISBN 0-9715318-0-3.
- HODGE, David R. 2005a. Spiritual Lifemaps: A Client-Centered Pictorial Instrument for Spiritual Assessment, Planning, and Intervention. *Social Work*, 50, č.1, s. 77-87
- HODGE, David R. 2005b. Spiritual assessment in marital and family therapy: A methodological framework for selecting from among six qualitative assessment tools. *Journal of Marital and Family Therapy*, 31, č. 4, s. 341-356
- HODGE, David R. 2005c. Developing a Spiritual Assessment Toolbox: A Discussion of the Strengths and Limitations of Five Different Assessment Methods. *Health & Social Work*, 30, č. 4, s. 314-323

HODGE, David R. 2006. A Template for Spiritual Assessment: A Review of the JCAHO Requirements and Guidelines for Implementation. *Social Work*, 51, č. 4 s. 317-26

HODGE, David R. 2013. Implicit spiritual assessment: an alternative approach for assessing clients spirituality. *Social Work*, 58, č. 3, s. 223-30.

HODGE, David R. (nedatováno) *Conducting spiritual assessments: An overview of a complementary family of assessment instruments.*

HOLOVÁČOVÁ, Veronika, 2013, Ľudia bez domova v kontexte sociálnych služieb. In: KORMOŠOVÁ, Martina, (eds.). *"Klient vs. Bližny"*. Prešov: Prešovská univerzita. s.129-137. ISBN: 978-80-555-0833-7

HUNT, Julie. 2014. Bio-Psycho-Social-Spiritual Assessment? Teaching the Skill of Spiritual Assessment. *Social Work & Christianity*. 41, č. 4, s. 373-384

KAŇÁK, Jan. 2010. Postoje studentů sociální práce ke spiritualitě a náboženství: výstupy z pilotní studie. In: ŠTĚCH, O, P. Patyi a Truhlářová Z., (eds.). *Sociální práce v nejisté době*. Hradec Králové: Gaudeamus. s. 68-73. ISBN 978-80-7435-648-3

KŘIVOHLAVÝ, Jan. 2006. PSYCHOLOGIE SMYSLUPLNOSTI EXISTENCE, Otázky na vrcholu života. Praha: Grada publishing

MASTILIAKOVÁ, Dagmar. 2010. Holistické přístupy v péči o zdraví. Brno: Národní centrum ošetrovatelství a nelékařských zdravotnických oborů

MATOUŠEK, Oldřich. 2007. Základy sociální práce. Praha: Portál

MILÁČKOVÁ, Miriama Alena ROCHOVSKÁ. 2011. Bezdomovectvo, sociálno-patologický jav vstupujúci do priestoru slovenských miest. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, č. 2, s. 191-216.

MIOVSKÝ, Michal. 2006. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada Publishing

NAVRÁTIL, Pavel. 2007. Posouzení životní situace: úvod do problematiky. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 1, s. 72-86

NAVRÁTIL, Pavel. 2012. Prekérnost teorií v sociální práci v pozdně moderní době. In: TRUHLÁŘOVÁ, Zuzana a Klára LEVICKÁ (eds.) *Od teorie k praxi, od praxe k teorii*. s. 14-27. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7435-138-9

NAVRÁTIL, P., R. JANEBOVÁ a M. SMUTEK. 2008. Posuzování životní situace v sociální práci. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus

NAVRÁTIL, P., R. JANEBOVÁ, a kol. 2010. Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce. Hradec Králové: Gaudeamus

NAVRÁTIL, P. a kol. 2014. Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-7505-4

OXHANDLER, Holly, James ELLOR. 2017. Christian Social Workers' Views and Integration of Clients' Religion and Spirituality in Practice. *Social Work & Christianity, Journal of the North American Association of Christians in Social Work*, 44, č. 3, s. 3–24

PLACHÝ, A. 2006. Nejsme připraveni na bezdomovectví celých rodin. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 4, s. 3-6

STANOEV, Martin. 2015. Bezdomovci jako nositelé stigmatu a příjemci pomoci. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 5, s. 41-51

SVATOŠOVÁ, Marie. 2008. Hospice a umění doprovázet. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství. ISBN: 978-80-7195-580-1

VODIČKA, Kamil. 2008. Duchovní dimenze člověka v sociální práci s lidmi bez domova. Praha (diplomová práce). Univerzita Karlova v Praze, Husitská teologická fakulta, Katedra psychosociálních věd a etiky.

Elektronické zdroje:

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. [online]. 2018 [cit.2018-17-2]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/nabozenska-vira-obyvatel-podle-vysledku-scitani-lidu-2011-61wegp46fl>

FEANTSA. [online]. ©2011-2018 [cit.2018-28-2]. Dostupné z: <http://www.feantsa.org/en/about-us/what-is-feantsa>; ETHOS dostupný z: <http://www.feantsa.org/en/about-us/faq>

GALLUP. [online]. 2018 [cit.2018-17-2]. Dostupné z: <http://news.gallup.com/poll/200186/five-key-findings-religion.aspx>

KŘIVOHLAVÝ, J.: *Křesťanství a zdraví: Prof. Jaro Křivohlavý* [online]. 2018 [cit. 2017-09-18]. Dostupný z WWW: http://jaro.krivohlavy.cz/stare_stranky/clanky/c_krest_a_zdr.html.

MINISTERSTVO PRÁCE, SOC. VECÍ A RODINY, SR. [online]. 2018. [cit.2018-23-2]. Dostupné z: https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/socialna-praca/eticky-kodex_final-3.pdf

SLOVENSKÁ KATOLÍCKA CHARITA. [online]. 2018 [cit.2018-14-3]. Dostupné z: <http://www.charita.sk/hodnoty-a-poslanie/>

SOCIÁLNÍ PRACOVNÍCI: *Etický kodex společnosti sociálních pracovníků ČR*. [online]. 2018. [cit.2018-23-2]. Dostupné z: http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/eticky_kodex_sspr.pdf

UNIVERSITY OF ALASKA: *The National Association of Social Workers (NASW) Code of Ethics*. [online]. 2018. [cit.2018-14-3]. Dostupné z: [https://www.uaf.edu/socwork/student-information/checklist/\(D\)-NASW-Code-of-Ethics.pdf](https://www.uaf.edu/socwork/student-information/checklist/(D)-NASW-Code-of-Ethics.pdf)

ÚRAD VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY. [online]. ©2011-2018 [cit.2018-17-2]. Dostupné z: <http://www.vlada.gov.sk/slovensko/>

Zákon č. 448 ze dne 30.10.2008 o sociálních službách a o změně a doplnění zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenském podnikání (živnostenský zákon) v znění neskorších předpisů. Dostupný z: <http://www.epi.sk/zz/2008-448/znenie-20180101#p12>

Seznam použitých tabulek

Tabulka 1: Podíl osob hlásících se k víře	21
Tabulka 2: Otázky pro provádění <i>Stručného duchovního posouzení</i>	25
Tabulka 3: Otázky pro provádění <i>Úvodního výpravného rámce</i>	28
Tabulka 4: Otázky pro provádění <i>Antropologického interpretativního rámce</i>	29
Tabulka 5: Otázky pro pomoc s objasněním duchovních hodnot.....	31

Sezam použitých zkratk

NASW - National Association of Social Workers

- Národní asociace sociálních pracovníků

JCAHO - Joint Commission on Accreditation of Healthcare Organizations

- Společná komise pro akreditaci zdravotnických organizací

apod. - a podobně